

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

ESTEETTÖMÄSTI TOISEN ASTEEN OPINTOIHIN – opas esteettömään opiskelijavalintaan ja opiskeluun

© Opetushallitus ja tekijät

Oppaat ja käsikirjat 2014:10

ISBN 978-952-13-5907-1 (pdf)

ISSN-L 1798-8950

ISSN 1798-8969 (verkkojulkaisu)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi/julkaisut

SISÄLTÖ

ESIPUHE	4
JOHDANTO	5
1 ESTEETTÖMÄN KOULUTUKSEN ULOTTUVUUKSIA	6
1.1 Esteettömyys käsitteenä ja esteettömän koulutuksen osa-alueet	6
1.2 Pedagogiseen esteettömyyteen opetuksen, ohjauksen ja vuorovaikutuksen keinoin	7
1.3 Asenteellinen, sosiaalinen ja psyykinen esteettömyys koulutuksessa	9
1.4 Oppimateriaalit, tieto- ja viestintäteknikka esteettömyyttä tukemassa	11
1.5 Tilojen ja oppimisympäristön fyysinen saavutettavuus	12
2 OPISKELIJAVALINTOJEN ESTEETTÖMYYS	14
2.1 Ennen koulutukseen hakeutumista – pedagoginen ja viestinnällinen esteettö- myys keskiössä	14
2.2 Opiskelijaksi ottamisen aikana	18
2.2.1 Koulutukseen hakeutuminen – eri hakuväylät yhdenvertaisuutta edistämässä	18
2.2.2 Pääsy- ja soveltuvuuskokeet – mahdollisuus osaamisen esteettömään osoittamiseen	20
2.2.3 Opiskelijaksi ottaminen – koulutuksen järjestäjän päätöksen säädosperusta.....	23
2.3 Opiskelijaksi ottamisen jälkeen – esteettömän viestinnän ja ohjauksen tärkeys	24
3 ESTEETTÖMYYS AMMATILISESSA KOULUTUKSESSA JA LUKIOSSA	26
3.1 Yhteistyö ja osallistaminen sosiaalisen esteettömyyden perustana.....	26
3.2 Pedagoginen esteettömyys – yksilölliset opintopolut ja tuki	28
LAIT JA ASETUKSET	32
OPETUSHALLITUKSEN MÄÄRÄYKSET JA OHJEET	32
KIRJALLISUUTTA	32
VERKKOSIVUSTOJA	32

ESIPUHE

Esteettömän opiskelijavalinnan toteuttaminen on osa nuorisotakuun toteuttamista. Nuorisotakuun mukaan jokaiselle alle 25-vuotiaalle sekä alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle pitää taata työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikka. Esteetön opiskelijavalinta on ensimmäinen askel nuoren esteettömälle koulutukselle ja myöhemmin esteettömälle työelämään siirtymiselle.

Laajemmin ajateltuna esteettömyys tukee myös yhdenvertaisuuden toteutumista yhteiskunnassa. Myös aikuiset hyötyvät esteettömästä opiskelijavalinnasta ja koulutuksesta. Monet nuoret ja aikuiset tarvitsevat tukea ja ohjausta sekä erityisjärjestelyjä paitsi koulutusvalinnoissa, koulutukseen hakeutumisessa ja pääsy- tai soveltuvuuskokeissa, myös koulutuksen aikana ja sen päättyessä sekä siirryttäessä jatko-opintoihin tai työhön. Tämän vuoksi on tärkeää paitsi uudistaa opiskelijaksi ottamisen perusteita sekä pohtia mahdollisten pääsy- tai soveltuvuuskokeiden ja koulutuksen aikaista esteettömyyttä eri näkökulmista.

Tämä opas on suunnattu koulutuksen järjestäjille käytännön tueksi esteettömän opiskelijavalinnan toteuttamisessa. Se vastaa osaltaan opetus- ja kulttuuriministeriön ja Opetushallituksen väliseen tulossopimukseen kirjattuun tavoitteeseen *”Edistetään opiskelumahdollisuuksien yhdenvertaisuutta ja esteettömyyttä ammatillisessa koulutuksessa ja lukiokoulutuksessa sekä valmistellaan esteetöntä opiskelijavalintamenettelyä koskeva suositus ja opas.”* Opas on tarkoitettu ammatillisen koulutuksen järjestäjille sekä kaikille esteettömyysajattelusta ja joustavien opintopolkujen rakentamisesta kiinnostuneille. Tämän oppaan näkökulmien toivotaan vaikuttavan myönteisesti opiskelun esteiden poistamiseen ja yhdenvertaisten opiskelumahdollisuuksien edistämiseen.

Oppaan valmistelu on tapahtunut Opetushallituksen toimeksiannosta. Kirjoittajina ovat toimineet kehittämispäällikkö Seija Eskola ja erityisopetuksen asiantuntija Eija Männistö Validia Ammattiopistosta sekä suunnittelija Crister Nyberg Helsingin kaupungin opetusvirastosta. Lisäksi opasta kommentoivat oppaan laatimista varten nimitetty asiantuntijatyöryhmä sekä Opetushallituksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön asiantuntijat. Oppaan viimeistelystä on vastannut valtiotieteiden ylioppilas Maria-Elisa Salonsaari. Haluan lausua kiitokset kaikille työhön osallistuneille.

Sirkka-Liisa Kärki
Opetusneuvos,
Ammatillinen peruskoulutus -yksikön päällikkö

JOHDANTO

Perustuslaissa säädetään yhteiskunnan velvollisuudesta huolehtia ihmisten perusoikeuksien toteutumisesta. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat suomalaisen yhteiskuntapolitiikan keskeisiä periaatteita. Suomessa pyritään edistämään ihmisten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa monin tavoin. Käytännön keinoja ovat lainsäädännön ja samansuuntaisten kansainvälisten ajatusten soveltaminen kansalliseen toimintaan. Yhdenvertaisuus tarkoittaa kaikkien ihmisten oikeuksien toteutumista ja yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista.

Vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO 2010–2015) erityisiä kohteita ovat säädösmuutosten valmistelut ja voimaansaattamiset, jotta Yhdistyneiden Kansakuntien (YK) Vammaisten henkilöiden oikeuksia turvaava yleissopimus saataisiin ratifioitua. Ohjelman kohteita ovat muun muassa vammaisten työllistymisen edistyminen; esteettömyyden lisääminen yhteiskunnassa sekä vammaistutkimuksen vahvistaminen. Näin luodaan pohjaa ihmisoi-
keuksille, syrjimättömyydelle, yhdenvertaisuudelle ja osallisuudelle. VAMPO-ohjelma on valmisteltu eri hallinnonalojen ja asiantuntijatahojen yhteistyönä.

Esteetön opiskelijavalinta ja koulutus tukevat koulutuksen loppuun suorittamista ja työ-elämään siirtymistä. Esteettömyyden tavoitteena on edistää ympäristöä, jossa jokainen pystyy toimimaan mahdollisimman itsenäisesti ja täysivaltaisesti. Näin esteetön ympäristö on hyödyksi jokaiselle. Vaikka esteettömyyden yhtenä tavoitteena on opiskelijan tai tutkinnon suorittajan itsenäinen toiminta, ei esteettömyys ole kuitenkaan ristiriidassa tuen ja erityisjärjestelyjen kanssa. Joidenkin kohdalla esteettömyyden toteutumisen edellytyksenä voi jopa olla tuen ja erityisjärjestelyjen toteuttaminen yksilöllisten tarpeiden mukaan. Erityisjärjestelyt voivat koskea esimerkiksi pääsy- ja soveltuvuuskokeita tai yleisemmin koulutusta.

Tämä opas antaa vinkkejä ja suosituksia koulutuksen järjestäjille esteettömän opiskelijavalinnan ja koulutuksen toteuttamisen pohjaksi. Oppaassa keskitytään opiskelijavalintaprosessiin, mutta siinä kerrotaan esteettömästä koulutuksesta laajemminkin. Näin opas toimii myös johdatuksena esteettömään ajatteluun siitä erityisesti koulutuksen kontekstissa kiinnostuneille.

Esteettömyys-käsitettä ja sille rinnasteista saavutettavuus-käsitettä on jäsennelty luvussa yksi. Luvussa kaksi keskitytään esteettömyyteen toisen asteen opiskelijavalinnan yhteydessä. Luvussa kolme esteettömyyttä tarkastellaan toisen asteen koulutuksessa yleisellä tasolla. Opas sisältää käytännön vinkkejä erityisesti esteettömän opiskelijavalinnan toteuttamiseen kolmessa keskeisessä opiskelijavalinnan vaiheessa: 1) ennen toiselle asteelle hakeutumista, 2) opiskelijaksi hakeutumisen aikana ja 3) opiskelijaksi ottamisen jälkeen. Kirjan lopussa on myös listattu joitakin suosituksia esteettömyysajattelun huomioon ottamiseksi. Lisäksi lopusta löytyvät toisen asteen opiskelijavalinnan ja koulutuksen esteettömyyteen keskeisesti liittyvät säädökset ja määräykset, lista kirjallisuudesta sekä Internet-linkkejä. Näitä lukija voi hyödyntää syventäessään esteettömyysosaamistaan.

1 ESTEETTÖMÄN KOULUTUKSEN ULOTTUVUUKSIA

1.1 Esteettömyys käsitteenä ja esteettömän koulutuksen osa-alueet

Esteettömyyden käsitteeseen liitetään usein **yhdenvertaisuuden periaate**. Tällöin esteettömyydellä tarkoitetaan yhdenvertaisten mahdollisuuksien ja oikeuksien toteutumista yhteiskunnassa. Esteettömyys koskee laajasti elämän eri osa-alueita, ja käytännössä esteettömyyden eri ulottuvuudet ovat usein rinnakkaisia ja päällekkäisiä. Usein esteettömyyden rinnalla puhutaan **saavutettavuudesta**. Esteettömyyttä ja saavutettavuutta voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta: niillä tarkoitetaan muun muassa ympäristön, viestinnän ja palvelujen saavutettavuutta. Palvelujen esteettömyys ja saavutettavuus tarkoittavat kaikkien kansalaisten sujuvaa osallistumista yhteiskunnan toimintaan, kuten työntekoon, opiskeluun, harrastuksiin ja kulttuuriin.

Esteettömyys ja saavutettavuus ovat monimuotoisia käsitteitä, joille ei ole vakiintunutta määritelmää. Niitä voidaan käyttää rinnakkain ja pitää keskenään synonyymeina. Tässä julkaisussa käytetään pääsääntöisesti käsitettä esteettömyys.

Esteettömyyteen liittyy myös **Design for All** -käsite, joka tarkoittaa sellaisia suunnittelun keinoja, joilla edistetään ympäristöjen, tuotteiden ja palveluiden käytettävyyttä ja saavutettavuutta. Design for All -periaatteen mukaan ympäristöt, tuotteet ja palvelut suunnitellaan siten, että ne ovat mahdollisimman monien saavutettavissa ilman erityisiä mukauttamisen tarpeita. Design for All -suunnittelu ei kuitenkaan sulje pois esimerkiksi vammaisuuden vuoksi tarvittavia apuvälineitä.

Koulutuksen näkökulmasta esteettömyys-käsitteellä on yhteyksiä myös **inkluusio-käsitteeseen**. Koulutuksellisella inkluusiolla tarkoitetaan muun muassa kaikkien opiskelijoiden yhdenvertaista osallisuutta koulutukseen ja opiskeluun. Yhdenvertainen osallisuus mahdollistaa sen, että jokainen opiskelija voi opiskella muiden kanssa riippumatta esimerkiksi tuen tarpeista. Hänen pitää voida osallistua yhteisönsä toimintaan tasavertaisesti ja saada erilaisia opiskelun tukipalveluita yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Koulutuksen järjestäjän pitää myös edistää koulutuksellista inkluusiota.

Koulutuksen esteettömyydellä tarkoitetaan sitä, että opiskelijan mahdolliset tuen tarpeet tai erityisjärjestelyt opiskelijavalinnassa ja opiskelussa eivät saa muodostua esteeksi hänen yhdenvertaiselle koulutukseen valituksi tulemiselleen ja opiskelulle. Teoksessa *Kaikille yhteiseen ammatilliseen oppilaitokseen* (Invalidiliiton julkaisuja, 2008) on esitelty koulutuksen kannalta useampia keskeisiä esteettömyyden osa-alueita. Kyseisessä julkaisussa esitetyn jaottelun mukaan esteettömyyttä voidaan tarkastella **pedagogisen esteettömyyden, asenteellisen, psyykkisen ja sosiaalisen esteettömyyden, vuorovaikutuksen esteettömyyden, tilojen ja ympäristön esteettömyyden sekä tietotekniikan käytettävyyden näkökulmasta**. Tässä luvussa käsitellään esteettömyyttä näistä mainituista näkökulmista.

Koulutuksen järjestäjän on kehitettävä toimintaansa siten, että toiselle asteelle hakeutuvien opiskelijoiden valintamenettely on yhdenvertaista. Koulutuksen järjestäjän on arvioitava esteettömyyden toteutumista opiskelijavalinnoissa ja

koulutuksessa. On myös otettava huomioon pedagogiset, asenteelliset, psyykkiset, sosiaaliset sekä vuorovaikutukseen, tietotekniikkaan, tiloihin ja ympäristöön liittyvät näkökohdat. Opiskelijan mahdolliset tuen tarpeet tai opiskelijavainnassa tarvittavat erityisjärjestelyt eivät saa muodostua esteeksi koulutukseen pääsulle ja opiskelulle.

Kuvio 1. Esteettömyyden ulottuvuudet koulutuksessa

1.2 Pedagogiseen esteettömyyteen opetuksen, ohjauksen ja vuorovaikutuksen keinoin

Pedagogiseen esteettömyyteen kuuluu mahdollisuus oppia ja opiskella yksilöllisten kykyjen mukaisesti. Tämä edellyttää **paitsi opiskelijoiden tuen tarpeiden myös heidän vahvuuksiensa tunnistamista**. Opetuksen tavoitteet on asetettava vastaamaan realistisesti kunkin opiskelijan edellytyksiä. Opetusta tulee suunnitella ja toteuttaa ryhmässäkin yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti ja varmistaa, että opiskelijat saavat tarvitsemansa tuen ja ohjauksen.

Erilaiset opetusmenetelmät, tukitoimet ja opetusjärjestelyt mahdollistavat esteettömän oppimisen oppimis- ja opiskeluvaikeuksista riippumatta. Esimerkiksi lukivaikeusdiagnoosin saaneen tai maahanmuuttajataustaisen opiskelijan oppimisen esteettömyyttä voidaan tukea monikanavaisella ja selkokiehisellä opetusmateriaalilla. Esteettömyyttä voidaan lisätä myös mahdollistamalla osaamisen osoittamisen monin eri keinoin. Käytännön työtehtävissä osoitettu osaaminen, suullinen koe, suulliset ja toiminnalliset tentit, kotiesseet, projektityöt ja portfolion tekeminen ovat esimerkkejä mahdollisuuksista antaa näyttöjä osaamisesta. Esteettömyyttä voi lisätä myös antamalla tukea tarvitsevalla opiskelijalle lisäaikaa tehtävien ja kokeiden suorittamiseen sekä yleensä opinnoissaan etenemiseen.

Esteettömän opintopolun rakentamisessa opintojen ohjaus on keskeisessä asemassa. Ohjaukseen osallistuu koko oppilaitoksen henkilökunta kukin omassa roolissaan. Opettajat motivoivat, kannustavat ja ohjaavat opiskelijoita omissa oppiaineissaan. Opinto-ohjaaja ohjaa erityisesti opintojen etenemiseen ja jatko-opintoihin liittyvissä asioissa. Myös ohjauksessa on tiedostettava ja tunnistettava tuen tarpeisiin liittyviä tekijöitä. Oppimisen vaikeudet voivat muodostua oppimisen ja opiskelun esteiksi, jos niitä ei tunnisteta tai oteta huomioon opintojen ohjauksessa ja oppimisen suunnittelussa. Myös opiskeluhuoltohenkilöstön tehtäviin kuuluu opiskelijan oppimisvaikeuksien ja terveydentilan tai toimintakyvyn muutoksista johtuvien vaikeuksien tunnistaminen ja niihin puuttuminen yhteistyössä opiskelijan kanssa.

Ammatillisessa koulutuksessa opiskelijalle voidaan rakentaa yksilöllinen opintopolku, jossa otetaan huomioon hänen vahvuutensa ja tuen tarpeensa. Erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle on laadittava ammatillisessa koulutuksessa **henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS)**. Sen avulla tuetaan opiskelijan yksilöllistä suoriutumista opinnoista.

Lukiossa kurssimuotoisuus antaa mahdollisuuden opintojen painotukseen ja kurssien valitsemiseen **opiskelijan henkilökohtaisessa opinto-ohjelmassa**. Lukiolain (629/1998) 13 §:n (muutettu lailla 478/2003) perusteella tukea tarvitsevan opiskelijan opiskelu voidaan myös järjestää osittain toisin kuin lukiolaissa ja -asetuksessa ja opetussuunnitelman perusteissa määrätään. Tämän pykälän perusteella opinnot voidaan tarvittaessa järjestää varsin yksilöllisesti. Jos opiskelijan kielenkehityksen häiriö tulee ilmi vasta lukiossa, tukitoimien suunnittelu ja toteuttaminen tulee aloittaa välittömästi. Lukion oppimäärä ja lukion rakenne mahdollistavat opintojen yksilöllisen suunnittelun eri oppimäärien laajuuden, käytettävän opiskeluajan, opiskelumenetelmien ja arviointikäytänteiden sekä muiden tukitoimien kautta.

Onnistunut vuorovaikutus on oppimistapahtuman perusedellytys. **Esteetön vuorovaikutus** edellyttää vuorovaikutuksen ja viestinnän muokkaamista erilaisille opiskelijoille soveltuvaksi. Vuorovaikutusta ja viestinnän esteettömyyttä tuetaan siten, että otetaan huomioon opiskelijoiden erilaiset kommunikointitavat, poistetaan häiritseviä ympäristötekijöitä, keskitytään läsnäoloon, mukautetaan omaa ilmaisua vastaanottajan tarpeita vastaavaksi ja varmistetaan viestin perille menoa. Vuorovaikutuksessa tulee kiinnittää huomiota kielelliseen ilmaisuun (puhe, kirjoitettu teksti, selkokielisyys) ja ei-kielelliseen ilmaisuun (esimerkiksi äänen voimakkuus, eleet, ilmeet, kehon liikkeet). Vuorovaikutusstrategioiden hallinta ja niiden muokkaaminen tilanteeseen sopivaksi parantavat kaikkien mahdollisuuksia osallistua viestintään omien kykyjensä mukaisesti. Vuorovaikutustaidot ovat olennainen osa oppimisen ohjaamisen taitoja sekä yksilöllisissä että ryhmän ohjaustilanteissa.

Myös **vertaisvuorovaikutus** edistää oppimista, sillä ryhmässä opittuja asioita voi käsitellä muiden kanssa. Ryhmän positiivinen sosiaalinen ilmapiiri edistää opiskelijoiden sitoutumista ryhmän toimintoihin ja opintoihin. Opiskelujen alkuvaiheessa onkin tärkeää tukea ryhmäytymistä ja edistää yleistä turvallisuudentunnetta. Turvallisessa ryhmässä nuoret voivat ilmaista ajatuksiaan ja omaksua uusia ajatuksia ja toimintatapoja myös toisiltaan. Yhtenä tavoitteena toimivassa ryhmässä voidaan pitää sitä, että opiskelijat saavat ja oppivat keinoja toimia myös toistensa tukena ja apuna. Vertaistuen ja osallisuuden lisäämiseen osana oppimista pitää kiinnittää yhä enemmän huomiota.

Kuvio 2. Yhteenveto pedagogisesti esteettömän oppimisympäristön keskeisistä elementeistä

Koulutuksen järjestäjä määrittelee esteettömyyden yhteiset periaatteet ja luo samalla mahdollisuuksia pedagogisen esteettömyyden toteuttamiselle. Opettaja huolehtii käytännössä pedagogisen esteettömyyden toteutumisesta omassa opetuksessaan ja ohjauksessaan. Tämä vaatii opettajalta pedagogisten, tiedollisten ja ammatillisten valmiuksien lisäksi kehittyneitä vuorovaikutustaitoja ja hyvää opiskelijatuntemusta, jotta opiskelijoiden yksilölliset tarpeet tulevat huomioituiksi.

1.3 Asenteellinen, sosiaalinen ja psyykinen esteettömyys koulutuksessa

Asenteellinen, sosiaalinen ja psyykinen esteettömyys luovat perustan oppilaitoksen toimintaympäristölle, jossa otetaan huomioon opiskelijoiden osallisuus ja hyvinvointi. Ne eivät ole toisistaan kokonaan erillisiä esteettömyyden ulottuvuuksia, vaan ne limittyvät keskenään ja toimivat toistensa edellytyksinä.

Asenteellisella esteettömyydellä tarkoitetaan yhdenvertaista asennoitumista jokaisen opiskelijan opiskelumahdollisuuksiin hänen ominaisuuksistaan tai taustastaan riippumatta. Käytännössä pyritään takaamaan jokaiselle opiskelijalle yhdenvertaiset oikeudet ja mahdollisuudet hakeutua ja tulla valituksi koulutukseen, opiskella ja suorittaa tutkintonsa. Esimerkiksi kiusaaminen tai syrjintä voi asettaa opiskelijan tilanteeseen, jossa koulutuksen esteettömyys ei toteudu. Monissa oppilaitoksissa on käytössä varhaisen puuttumisen toimintatapoja tilanteisiin, joissa kiusaamista ja syrjintää voidaan pitää riskitekijöinä. Suhtautuminen ja asenteet vaikuttavat opetuksen esteettömyyteen ja siihen, miten opiskelija kohdataan. Hyvä kohtaaminen ja opiskelijoista välittävä ilmapiiri muodostuu pienistä asioista, kuten tervehtimisestä, kiireettömyydestä kohtaamisessa, aidosta läsnäolosta ja kuuntelusta. Asenteellinen esteettömyys edellyttää myönteistä suhtautumista jokaiseen opiskelijaan.

Asenteellinen esteettömyys toimii vahvasti **sosiaalisen esteettömyyden** edellytyksenä. Sosiaalisesti esteettömässä oppilaitoksessa jokainen opiskelija voi tuntea kuuluvansa op-

pilaitosyhteisöön ja osallistua oppilaitoksen sosiaaliseen toimintaan. Muun muassa osallistuminen oppilaitoksen tapahtumiin ja juhliin, opiskelijakunta- ja tutor-toimintaan sekä tavallisen arjen jakaminen lisäävät opiskelijoiden yhteenkuuluvuuden tunnetta ja oppilaitoksen yhteisöllisyyttä. Kun tapahtumissa ja toiminnoissa huomioidaan esimerkiksi erilaiset kulttuurit, voidaan parantaa sosiaalista ja asenteellista esteettömyyttä. Opiskelun ympärille rakentuva sosiaalinen verkosto on monelle opiskelijalle merkittävin toimintakyvyn lähde opiskeluyhteisössä. Opiskelun esteettömyysnäkökulmasta tarkasteltuna tavoitteena on, että opiskelijat voivat opiskella tasavertaisesti ja kokea olonsa hyväksytyksi ja turvalliseksi.

Asenteellinen ja sosiaalinen esteettömyys toimivat osaltaan **psykkisen esteettömyyden** edellytyksinä. Psykkinen esteettömyys voidaan nähdä mielen hyvinvointina, joka tarjoaa eväitä ja voimavaroja oppimiseen ja kehittymiseen. Opintojen aloitus on monelle nuorelle haasteellinen vaihe elämässä. Nuoruusiän normaaliin kehitykseen kuuluu siirtyminen peruskoulusta toisen asteen koulutukseen, jatkokoulutukseen, työelämään ja ylipäätään itsenäiseen elämään. Opintojen aloitusvaiheessa opiskelijan psykkinen jaksamista kuormittaa siirtyminen uuteen toimintaympäristöön sekä mahdollinen muutto koulutus- ja työpaikan vuoksi uudelle paikkakunnalle. Elämänmuutokset vaativat opiskelijalta voimavaroja ja asettavat haasteita hänen psykkinen jaksamiselleen. Riskialttiiksi tilanteen tekee useiden muutosten kasautuminen suhteellisen lyhyeen elämänjaksoon. Useiden arvioiden mukaan mielenterveyden ongelmat ja oireet vaikeuttavat lähes joka viidennen opiskelijan elämää. Vaikka aina ei ole kyse varsinaisista mielenterveyden ongelmista, eriasteinen psykkinen oirehdinta huonontaa monen opiskelijan toimintakykyä. Opiskelijoiden mielenterveyteen ja psykkinen hyvinvointiin liittyvät kysymykset ovat vahvasti läsnä oppilaitosten arjessa.

Opiskeluhoitotyön merkitys on erittäin tärkeä, kun pyritään lisäämään oppilaitoksen ja opiskelun psykkinen, mutta myös asenteellista ja sosiaalista esteettömyyttä. Koulutuksen aikana on tärkeää tiedottaa opiskelijoille ohjauksen ja opiskelijahuollon toteutuksesta, eri hallinnonalojen palveluista, paikallisista tukiverkostoista ja terveyteen liittyvistä asioista. Myös kodin ja koulun välinen yhteistyö parantaa opiskelijan hyvinvointia ja on tärkeä osa asenteellisesti, sosiaalisesti ja psykkinen esteettömyyttä opiskelemaan. Yhteistyö kodin ja oppilaitoksen välillä pitää järjestää siten, että se vahvistaa opiskelijan itsenäisyyttä ja vastuullisuutta. Sen täytyisi myös mahdollistaa tuen saanti opiskelijan terveyteen ja turvallisuuteen liittyvissä asioissa. Opiskelijan hyvinvointi edistää merkittävästi tutkinnon suorittamista ja työllistymistä.

Koulutuksen järjestäjän täytyy varmistaa jokaisen opiskelijan yhdenvertaiset oikeudet ja mahdollisuudet hakeutua ja tulla valituksi koulutukseen sekä opiskella ja suorittaa tutkinto. Oppilaitoksissa on huolehdittava siitä, että jokainen opiskelija tuntee olonsa hyväksytyksi ja turvalliseksi sekä tuntee olevansa osa oppilaitosyhteisöä. Opiskelijahuollon pitää edistää oppimisvaikeuksien ja muiden ongelmien varhaista tunnistamista. Niiden tunnistaminen on yksi keino ehkäistä opintojen keskeytymistä ja koulutuksellista syrjäytymistä. Opiskelijoille on tärkeää tiedottaa käytettävissä olevista opintososiaalisista eduista ja apuvälineistä. Lisäksi koulutuksen järjestäjän on tehtävä yhteistyötä opiskelijaa tukevien eri tahojen ja opiskelijan huoltajien kanssa koulutuksen kaikissa vaiheissa opiskelun päätösvaihe mukaan lukien.

1.4 Oppimateriaalit, tieto- ja viestintäteknikka esteettömyyttä tukemassa

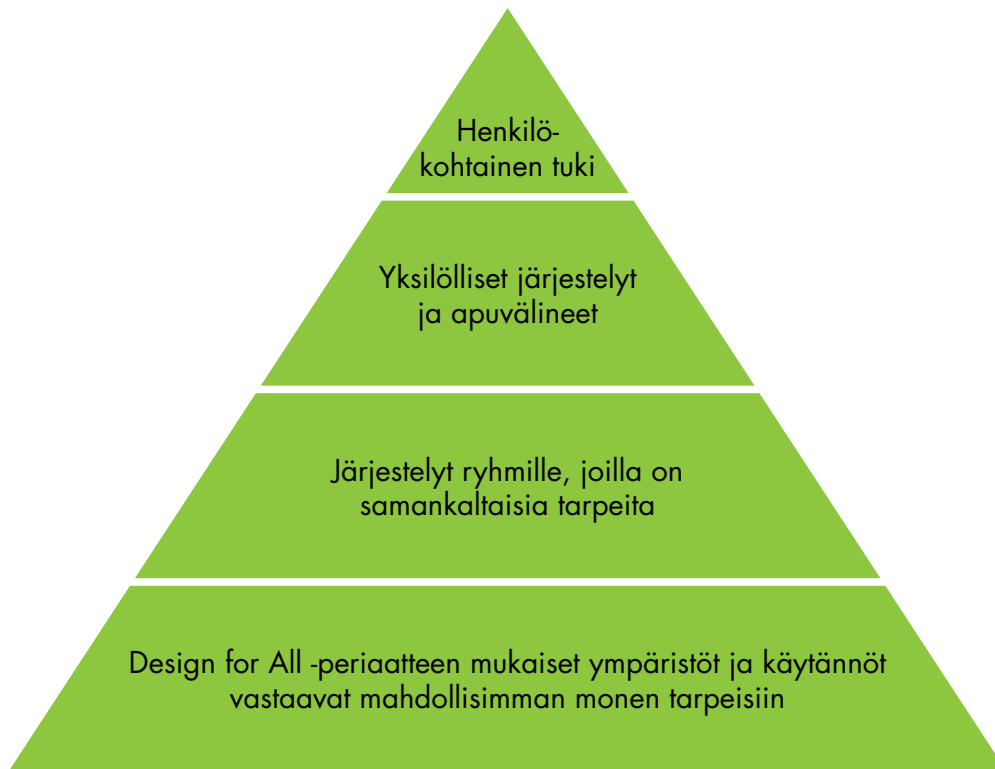
Tieto- ja viestintäteknikan sekä oppimateriaalien avulla voidaan myös edistää koulutuksen esteettömyyttä ja mahdollisuuksia yhdenvertaiseen opiskeluun. Koulutuksen kannalta keskeisiä viestintä- ja opiskelumateriaaleja ovat painotuotteet ja tulosteet, AV-tallenteet, digitaaliset aineistot laite-, ohjelmisto- ja verkkoympäristöineen sekä verkkomateriaalit. Lisäksi oppimateriaaleiksi luetaan kurssikirjallisuus, luentomateriaalit, sosiaalinen media, multimedia ja pelit.

Tietotekniikan ja teknologian nopea kehittyminen on tuonut sekä mahdollisuuksia että haasteita kaikille soveltuvien ja esteettömien laitteiden, ohjelmien, oppimateriaalien ja oppimisympäristöjen luomiseen. Erilaisten tietoteknisten sovellusten, oppimisverkkojen ja mobiililaitteiden määrä kasvaa ja tarjonta monipuolistuu. Erityisesti mobiililaitteiden yleistymisen on tuonut uudenlaisia kokeiluja opiskelijan ohjaukseen ja vuorovaikutukseen opiskelijan ja opettajien välillä. Tekniikan kehittymisen myötä on saatu käyttöön laitteita ja apuvälineitä, joilla voidaan lisätä oppimateriaalien ja oppimisympäristöjen saavutettavuutta. Toisaalta laitteiden ja ohjelmien vaikea käytettävyys voi aiheuttaa myös esteellisyyttä.

Verkkomateriaaleissa ja niiden tekemisessä on otettava huomioon **sisällöllinen ja tekninen esteettömyys**. Tekninen esteettömyys luo oleellisen pohjan asianmukaisille oppimateriaaleille. Sisällön tuottamisen keinoin pystytään edistämään opiskeltavan aineksen ymmärtämistä. Yksi tapa monipuolistaa kuvien käytettävyttä on kuvatekstien laatiminen. Tämä antaa näkövammaisille opiskelijoille mahdollisuuden hyötyä kuvien käytöstä opiskelussa.

Opiskelijan pulmat hahmottamisessa, lukemisessa, tarkkaavaisuudessa tai muistissa voivat haitata oikean tiedon löytämistä. Oppimateriaalien ja verkkomateriaalien tulisi olla sisällöltään, rakenteeltaan ja ulkoasultaan selkeitä ja yksinkertaisia. Verkkomateriaaleissa tulisi olla selkeä toimintaympäristö, ohjeistus, yksinkertainen etenemisrakenne sekä huolellisesti mitoitettut sisällöt. Internetistä löytyy paljon ohjeita ja suosituksia muun muassa esteettömien verkkosivujen suunnitteluun ja luomiseen.

Tietokoneen käytön saavutettavuutta lisäävät muun muassa ruudunlukuohjelmat, puhe- syntetisaattorit, pistenäyttö ja suurenusohjelma. Tietokoneen asetuksia voidaan myös muokata yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Tietotekniikan, viestinnän ja oppimateriaalien kokonaisuus muodostaa opiskelun esteettömyysnäkökulmasta haastavan alueen. Kuviossa 3 on esitetty viestintämateriaalien suunnittelun neljä mahdollista tasoa. Siinä otetaan huomioon samanaikaisesti materiaalin saavutettavuus kaikille, erityisjärjestelyt joillekin ryhmille sekä yksilöllisen tuen tarpeet.

Kuvio 3. Viestintämateriaalin neljä tasoa

Koulutuksen järjestäjän on strategisessa suunnittelussa, opetussuunnitelmissa ja toteuttamissuunnitelmissa varmistettava, että tieto- viestintätekniiikan kehittämisessä ja laitehankinnoissa otetaan huomioon erilaisten ihmisten tarpeet Design for All -periaatetta noudattaen. Koulutuksen järjestäjän täytyy mahdollistaa opetusjärjestelyjen tai sidosryhmäyhteistyön avulla tarvittavat ryhmäkohtaiset tai henkilökohtaiset tietotekniset apuvälineet ja oppimisympäristöt oppimisesä tukea tarvitseville opiskelijoille. Tietotekniikan ja teknologian nopea kehittyminen edellyttää opetushenkilöstöltä jatkuvaa oppimista ja uusien toimintatapojen luomista. Koulutuksen järjestäjän on tuettava tätä toimintaa.

1.5 Tilojen ja oppimisympäristön fyysinen saavutettavuus

Oppilaitoksen fyysisellä esteettömyydellä tarkoitetaan oppilaitosrakennuksen saavutettavuutta, liikkumis- ja toimintaesteettömyyttä rakennuksen sisällä ja sen piha-alueilla sekä oppimisympäristön hyvää ergonomiaa. Fyysistä esteettömyyttä lisäävät esimerkiksi vammaistunnuksilla merkityt pysäköintipaikat, kevyet ja leveät ovet, selkeät opasteet sekä esteetön ja helposti säädettävissä oleva opiskelupiste.

Ympäristö tai yksittäinen rakennus on esteetön silloin, kun se on kaikille käyttäjille toimiva, turvallinen ja miellyttävä ja kun rakennuksen kaikkiin tiloihin ja kerrostasoihin on helppo päästä. Lisäksi tilat ja niissä olevat toiminnot ovat mahdollisimman helppokäyttöisiä ja loogisia. Suomessa käytössä olevissa rakentamismääräyksissä on annettu ohjeet esteettömään rakentamiseen. Niiden mukaan liikuntaesteiset henkilöt olisi otettava

huomioon kaikessa julkisen ympäristön suunnittelussa ja rakentamisessa. Esteettömyys helpottaa kaikkia, mutta erityisen tärkeää se on pyörätuolia tai muita liikkumisen apuvälineitä käyttäville, kuten liikunta- ja näkövammaisille opiskelijoille.

Kuulovammaisille opiskelijoille oppimisympäristön esteettömyyttä lisää muun muassa mahdollisimman äänetön ja kaiuton opiskelutila ja tilojen hyvä valaistus, joka mahdollistaa huulilta lukemisen. Lisäksi voidaan kiinnittää huomioita ryhmän kokoon ja opetusmenetelmiin. Erittäin tärkeää on opettajan selkeä puhe ja havainnollinen opetus. Tärkeää on myös apuvälineiden käyttämisen mahdollistaminen opiskelutiloissa (esimerkiksi induktiosilmukka). Näkövammaisten opiskelijoiden esteettömyyttä voidaan parantaa ottamalla huomioon rakenteet ja pintamateriaalit, värit, valaistus ja kontrastit sekä akustiset olosuhteet ja äänilähteet.

Tilojen ja ympäristön esteettömyyden suunnitteluun ja huomioon ottamiseen löytyy Internetistä useita tarkistus- ja muistilistoja. Yksi kattava muistilista löytyy Validia Ammattiopiston, Keskuspuiston ammattiopiston ja Kiipulan ammattiopiston hankkeen ”Esteetön amis” verkkosivuilta. Tähän on poimittu muutamia listasta löytyviä toimenpiteitä, joilla voidaan lisätä oppilaitosympäristön esteettömyyttä:

- Piha-alueista ja sisäänkäynneistä tehdään selkeästi havaittavia.
- Pyörätuolilla pääsee liikkumaan mahdollisimman esteettömästi.
- Liikkumista haittaavat esteet poistetaan.
- Opiskelutila on mahdollisimman kaikumaton.
- Hälyäänet poistetaan niin tehokkaasti kuin mahdollista.
- Kalustaminen tehdään väljästi ja selkeästi.

Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava fyysisestä esteettömyydestä siten, että oppilaitosrakennus on saavutettava ja liikkuminen ja toiminta on esteetöntä ja opiskelijoiden hyvää ergonomiaa tukevaa.

2 OPISKELIJAVALINTOJEN ESTEETTÖMYYS

Tässä luvussa esteettömyyttä tarkastellaan ensisijaisesti toisen asteen opiskelijavalinnan näkökulmasta. Esteetön opiskelijavalinta on yhdenvertaisten ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien tarjoamista kaikille hakijoille. Tämä tarkoittaa tarvittaessa myös yksilöllisiä ratkaisuja opiskelijavalinnan eri vaiheissa. Esteetön opiskelijavalinta on yhteydessä myös esteettömään opiskeluun. Esteetön opiskelijavalinta onkin lähtökohta yhdenvertaisille opiskelumahdollisuuksille.

Opiskelijavalinnassa on otettava huomioon hakijoiden toimintakykyyn, kieleen ja kulttuuritaustaan liittyvä monenlaisuus. Yhdenvertaisuuslain (21/2004) mukaan ketään ei saa syrjiä iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakauksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden, sukupuolisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Yhdenvertaisuuden edistämiseksi koulutuksen järjestäjän on toteutettava kohtuulliset toimet vammaisen henkilön työhön tai koulutukseen pääsemiseksi, työssä selviämiseksi ja työuralla etenemiseksi. Opiskelijavalinnassa tämä tarkoittaa toisaalta kaikille hakijoille soveltuvia esteettömyyteen ja saavutettavuuteen liittyviä ratkaisuja, toisaalta yksilöllisiä kohtuullisia ratkaisuja ja erityisjärjestelyjä.

Esteetöntä opiskelijavalintamenettelyä voidaan tarkastella kolmen eri vaiheen kautta: ennen hakeutumista, opiskelijaksi ottamisen aikana ja opiskelijaksi ottamisen jälkeen. Jokaisessa vaiheessa on esteettömyyden ja saavutettavuuden kannalta keskeisiä tekijöitä esimerkiksi ohjaukseen ja tiedottamiseen liittyen.

Kuvio 4. Esteettömän opiskelijavalinnan vaiheet

Keskeistä on, että valintaprosesseissa toimitaan opiskelijalähtöisellä kokonaisvaltaisella otteella. Tällöin esteettömyysnäkökulman huomioon ottaminen tulee luonnolliseksi osaksi kaikkea toimintaa.

Opiskelijavalinnan esteettömyyttä voidaan tarkastella esteettömyyden eri näkökulmista: pedagoginen, asenteellinen, sosiaalinen, psyykinen, vuorovaikutuksen ja viestinnän sekä tilojen ja ympäristön esteettömyys tulevat eri tavalla eri opiskelijavalinnan vaiheissa keskeiseksi.

2.1 Ennen koulutukseen hakeutumista – pedagoginen ja viestinnällinen esteettömyys keskiössä

Ennen koulutukseen hakeutumista opiskelijoiden on tärkeää saada realistista tietoa omista mahdollisuuksistaan. Tässä ohjauksella ja tiedotuksella on tärkeä rooli. Ohjauksen ja tiedotuksen esteettömyys edistää opiskelijoiden itselleen oikeita koulutusvalintoja ja vähentää näin myös opintojen keskeyttämistä.

Asenteellinen esteettömyys ennen koulutukseen hakeutumista tarkoittaa muun muassa sitä, että jatko-opiskelupaikkaa mietittäessä hakijaa ohjataan keskittymään omiin vahvuuksiinsa heikkouksien sijaan. Ohjauksen keskeisimpinä tavoitteina on edistää oppilaan tai opiskelijan kasvua ja kehitystä sekä vahvistaa hänen itsetuntemustaan. Lisäksi ohjauksen tavoitteena on kehittää oppilaan tai opiskelijan opiskelutaitoja ja valmiutta uranvalintaan. Ohjauksella pyritään tukemaan erityisesti oppilaita ja opiskelijoita, joilla on vaikeuksia jatko-opintoihin sijoittumisessa tai joiden opinnot eivät edisty toivotulla tavalla. Lisäksi tuetaan erityisesti niitä, joille ammatinvalinta on epäselvä.

Pedagogisella esteettömyydellä tarkoitetaan muun muassa sitä, että ohjaus järjestetään yksilöllisten tarpeiden mukaan. Yksilölliset tarpeet otetaan huomioon käyttämällä erilaisia ohjausmenetelmiä, jotka ottavat huomioon erilaiset oppimisen tavat. Perusasteella oppilaanohjaus on sekä ryhmämuotoista että yksilökohtaista. Parhaimmillaan perusasteen oppilaanohjaus on henkilökohtaista, säännöllistä ja oppilaan vahvuudet tunnistavaa. Ohjauksen tukemana oppilas tekee omiin kykyihinsä ja kiinnostuksiinsa perustuvia ratkaisuja koskien opiskelua, koulutusta, arkielämää ja elämänuraa.

Yhteistyöllä eri toimijoiden kanssa vahvistetaan nuorten saamaa tukea ja ohjausta: Ohjauksesta oppilaitoksissa vastaavat opinto-ohjaajat yhdessä opettajien kanssa. Opettajat ohjaavat oppilasta tai opiskelijaa oppiaineen opiskelussa, auttavat oppimaan oppimisen taitojen ja oppimisen valmiuksien kehittämisessä sekä pyrkivät ennaltaehkäisemään opintoihin liittyvien ongelmien syntymistä. Opinto-ohjaaja on koulun ohjauksen asiantuntija, joka osallistuu ohjauksen eri toimintamuotojen koordinointiin ja suunnitteluun oppilaitoksessa. Keskeinen rooli opinto-ohjauksessa on myös huoltajien kanssa tehtävällä yhteistyöllä.

Ennen koulutukseen hakeutumista **viestinnän esteettömyys** on olennaista, jotta tieto hakeutumisesta välittyisi hakijoille ja tulisi myös ymmärretyksi. Hakijan käytettävissä on oltava esteetön, mahdollisimman ajantasainen, kattava ja totuudenmukainen tieto opiskelupaikoista, tutkinnoista ja ammasteista. Koulutuksista ja opiskelusta saa tietoa useista eri lähteistä, kuten koulutusoppaista ja verkkosivuilta. Joskus ohjaustilanteessa on kuitenkin tarpeen muokata tietoa paremmin saavutettavaksi.

Esteettömässä tiedottamisessa on hyvä ottaa huomioon eri tavat viestiä. Kirjoitetun viestinnän vaihtoehtona toimii esimerkiksi kuvallinen viestintä tai videoviestintä. Viestintämateriaalin suunnittelussa on selkeän kielen käytön ja ilmaisun lisäksi hyvä ottaa huomioon esimerkiksi värien käyttö ja riittävä kontrasti. Vaihtoehtoisin viestintäkeinoihin löytyy Internetistä paljon konkreettisia ohjeita ja materiaalia, joita voi käyttää hyödyksi esteettömän viestinnän suunnittelussa ja luomisessa.

Viestinnän esteettömyyttä edistää myös erilaisten tiedonvälityskanavien käyttäminen. Toisen asteen koulutuspaikkojen tiedotusfoorumeina toimivat **koulutusmessut, vanhempainillat ja oppilaitosten avoimien ovien päivät** sekä hakijoille ja ohjaaville tahoille järjestettävät **infotilaisuudet**. Näissä tilaisuuksissa voidaan jakaa tehokkaasti tietoa paitsi toisen asteen koulutustarjonnasta myös opiskelijavalinnan kriteereistä ja oppilaitosten tarjoamista erityisistä opetusjärjestelyistä ja opiskelun tukitoimista. Tämä edistää myös erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden mahdollisuuksia saada tietoa valintansa tueksi. Muita toisen asteen koulutuspaikkojen tiedotusfoorumeita esitellään seuraavassa.

Koulun ja työelämän monimuotoisella yhteistyöllä voidaan parantaa oppilaan työelämätietoja ja -taitoja sekä hänen urasuunnitteluvalmiuksiaan. Työelämäyhteistyön muo-

toja ovat oppilaiden työelämään tutustumisjaksot (TET-jaksot), yritys- ja työpaikkavierailut, yrittäjien ja eri ammattien edustajien vierailut kouluilla.

Oppilaitosten järjestämällä tutustumiskäynneillä hakijat saavat tietoa myös oppilaitoksen fyysisestä esteettömyydestä ja opiskeluympäristöstä. Lisäksi tutustumiskäynnejä järjestävät oppilaitokset ja koulutuksen järjestäjät saavat ennakkotietoa hakijoiden mahdollisesti tarvitsemista tukitoimista esimerkiksi pääsykokeiden aikana.

Koulutuskokeilu on noin viikon mittainen jakso, jonka aikana kokeilija voi tutustua oppilaitoksen koulutustarjontaan yksilöllisen suunnitelman mukaisesti. Koulutuskokeilu on tarkoitettu yleensä erityistä tukea tai erityisjärjestelyjä opiskelussaan tarvitsevalle. Niitä järjestävät kaikki ammatilliset oppilaitokset, mutta erityisesti ammatilliset erityisoppilaitokset. Koulutuskokeilu auttaa hakijaa arvioimaan opiskeltavaa alaa, kartoittamaan opiskeluvalmiuksia ja kiinnostusta sekä selvittämään tukitoimien ja apuvälineiden tarvetta. Koulutuskokeilusta tehdään kirjallinen lausunto, jota voi käyttää koulutukseen hakemisessa sekä ammatillisten suunnitelmien tarkentamisessa.

Toisen asteen koulutukseen hakeutuville on tärkeää tiedottaa myös perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen **nivelvaiheen koulutusvaihtoehtoista** sekä ohjata heitä tutustumaan niihin. Nivelvaiheen koulutukset tukevat erityisesti tukea tarvitsevien nuorten ammatinvalintaa ja koulutukseen pääsyä. Myös työvoimahallinnon toimenpiteet antavat tietoa koulutukseen hakeutumisen tueksi. Näitä ovat esimerkiksi työharjoittelut, työelämävalmennus ja työkokeilut. Työpajatoiminta tarjoaa mahdollisuuden saada ohjausta samanaikaisesti työelämätaidoissa ja ammatinvalinnassa.

Toimiva nivelvaiheyhteistyö tukee opiskelijaa hänelle soveltuvan koulutuspaikan valinnassa. Nivelvaiheen yhteistyö myös takaa tuen opintojen alusta lähtien, mikä ehkäisee opintojen keskeyttämistä ja tukee opinnoissa etenemistä. Tiedon siirtyminen nuoren vaihtaessa koulutuspaikkaa on keskeistä nivelvaiheen yhteistyötä. Paikallisesti voi olla käytössä muun muassa erilaisia tiedonsiirtolomakkeita, joita voi käyttää nuoren ja huoltajien suostumuksella. Tieto tuen tarpeesta ja tarvittavista tukitoimista auttaa jo mahdollisissa pääsy- tai soveltuvuuskokeissa. Tarpeellisen tiedon siirtyminen auttaa vastaanottavaa oppilaitosta järjestämään opetuksen ja ohjauksen mahdollisimman esteettömäksi kaikille aloittaville opiskelijoille. Se auttaa myös järjestämään yksilöllisiä tukitoimia ja erityisjärjestelyjä niitä tarvitseville opiskelijoille.

Opetushallituksen ylläpitämästä Opintopolku-verkkopalvelusta löytyvät kaikki koulutuksen ja opetuksen järjestäjien palvelut esiopetukseen ilmoittautumisesta aikuiskoulutukseen saakka. Opintopolku-verkkopalvelu tarjoaa opiskelua, siihen hakeutumista sekä oppimista ja urasuunnittelua tukevia palveluja elinikäisen oppimisen periaatteella. Yhtenäinen, kaikkiin elämänvaiheisiin sopiva sivusto lisää palvelujen saavutettavuutta ja edistää näin yhdenvertaisuuden toteutumista

Ammatillisessa peruskoulutuksessa on tietyissä tutkinnoissa erityisiä terveydentilaan ja toimintakykyyn liittyviä vaatimuksia. Niin sanotun SORA-lainsäädännön mukaan koulutuksen järjestäjän on tiedotettava niistä ja muista opintoihin liittyvistä edellytyksistä hakuoppaissa ja yleensä hakuprossiin liittyvässä tiedottamisessa. Hakeutumisvaiheen ohjauksessa ja tiedottamisessa on pidettävä huolta siitä, että hakijat ymmärtävät nämä vaatimukset.

Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava, että hakija saa selkeää ja riittävää ohjausta sekä tietoa hakeutumisesta ja opiskelijavalintamenettelyn vaiheista ja sisällöstä. Lisäksi koulutuksen järjestäjän pitää tiedottaa koulutuspaikoista, opiskelijaksi ottamisen edellytyksistä ja terveydentilavaatimuksista. Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava myös siitä, että tiedottamisessa ja ohjauksessa otetaan huomioon hakijan yksilölliset tarpeet. On suositeltavaa käyttää eri tiedonvälityskanavia ja -keinoja esteettömyyden edistämiseksi.

ESTEETÖN OHJAUS JA TIEDOTTAMINEN

Hakuvaiheessa esteettömälle opiskelijavalinnalle on keskeistä asenteellinen, pedagoginen ja viestinnällinen esteettömyys. Seuraavassa on kerätty yhteen ohjauksen ja viestinnän asioita, jotka on hyvä ottaa huomioon nimenomaan ennen hakeutumista koulutukseen.

Ohjauksen avulla varmistetaan, että

- opiskelijan itsetuntemus syventyy ja hän tunnistaa omat vahvuutensa koulutuspaikkaa valitessaan
- käsitys opiskeltavan ammatin ja työtehtävien vaatimuksista on realistinen
- käsitys oppilaitoksen toimintakäytänteistä ja -ympäristöstä on realistinen
- käsitys opiskelu- ja hakuedellytyksistä on realistinen
- käsitys hakumenettelystä on oikeanlainen
- käytävissä olevista tukitoimista saadaan oikeanlainen kuva
- pääsy- ja soveltuvuuskokeista ja yksilöllisistä järjestelyistä saadaan täsmällistä tietoa.

Ohjauksessa on otettava erityisesti huomioon se, että

- ohjaus aloitetaan riittävän ajoissa
- ohjauksessa käytetään monipuolisia menetelmiä ja tiedonvälityskanavia
- ohjauksen ilmapiiri on hakijan vahvuuksiin keskittyvä
- opiskelun arjesta kerrotaan konkreettisesti.

Viestinnän esteettömyyttä lisätään siten, että

- käytetään selkeää kieltä sekä kirjoittaessa että puhuttaessa
- tarvittaessa käytetään viestinnän eri keinoja, kuten kuvallista viestintää tai videoita
- tehdään luetteloista ja listoista selkeitä
- tiivistetään otsikoihin olennainen
- käytetään graafisten esitysten rinnalla tekstivastineita
- selkeytetään esitystä taulukkojen avulla
- käytetään päätteettömiä fontteja (esimerkiksi Arial ja Verdana)
- käytetään lihavointia korostuksissa
- käytetään värejä harkiten ja myös poikkeavat värinäöt huomioon ottaen
- kiinnitetään huomiota riittävään kontrastiin
- varmistetaan verkkosivujen toimivuus eri sovellusasetuksin ja apuvälinein.

Ohjeita, vinkkejä ja materiaalia selkeään viestintään ja erilaisten viestintäkeinojen käyttämiseen löytyy esimerkiksi Kehitysvammaliiton ylläpitämältä Papunet-verkkosivustolta.

2.2 Opiskelijaksi ottamisen aikana

2.2.1 Koulutukseen hakeutuminen – eri hakuväylät yhdenvertaisuutta edistämässä

Toisen asteen koulutukseen hakeutumiseen on olemassa monia eri vaihtoehtoja. Eri hakeutumisvaihtoehtojen tavoitteena on tarjota yksilöllisiä ratkaisuja koulutukseen valituksi tulemiselle ja näin tukea esteettömyyttä. Seuraavassa esitellään kolme hakeutumisvaihtoehtoa toisen asteen koulutukseen: yhteishaku, yhteishaun ulkopuolinen haku sekä harkintaan perustuva valinta.

Laajin toisen asteen koulutusten hakumenettely on niin sanottu **yhteishaku**. Pääsääntöisesti koulutuksiin hakeudutaan perusopetuksen päättötodistuksella. Ammatilliseen peruskoulutukseen voivat yhteishaussa hakea ne henkilöt, joilla ei ennestään ole ammatillista perustutkintoa, muuta ammatillista tutkintoa tai korkeakoulututkintoa. Niiden hakijoiden valinnasta, joilla on jokin edellä mainittu tutkinto, päättää koulutuksen järjestäjä.

Ammatillisen koulutuksen yhteishaussa hakijat asetetaan järjestykseen valintapisteiden mukaan. Erilaisten hakijoiden välistä **yhdenvertaisuutta valintatilanteessa pyritään edistämään pisteytyksellä**. Valintapisteet eivät määräydy pelkän koulumenestyksen perusteella. Koulumenestyksen lisäksi pisteytyksessä otetaan huomioon erikseen perusopetuksen hakuvuonna päättävät, ilman toisen asteen koulutuspaikkaa olevat ja nivelvaiheen koulutuksen suorittaneet. Myös työpajatoiminnasta tai muusta työtoiminnasta saa lisäpisteitä. Joihinkin hakukohteisiin myös aiemmat alan opinnot tai harrastuneisuus voivat tuoda lisäpisteitä. Näin edistetään niiden hakijoiden valintaa, joiden ensisijaisen koulutuspaikan katsotaan olevan toisen asteen koulutuksessa. Tavoitteena on ehkäistä koulutusuran katkeaminen ja syrjäytyminen.

Saavutettavuuden kannalta yhteishaun hakuprosessi on hakijalle selkeä Opetushallituksen ylläpitämän Opintopolku-verkkopalvelun ansiosta. Koulutuksen järjestäjät tallentavat Opintopolku-palveluun hakijalle tarpeelliset tiedot. Näitä ovat esimerkiksi yhteishaussa mukana olevat koulutuspaikat, koulutuksen alkamis- ja päättymispäivämäärät sekä mahdollisten kokeiden ja haastattelujen ajankohdat. Lisäksi palvelusta löytyvät opiskelijaksi ottamisen perusteet. Yhteishaussa tarvittava tieto löytyy siis kokonaisuudessaan Opintopolku-verkkopalvelun kautta. Helposti saavutettavasta tiedosta huolimatta on muistettava ohjauksen tarpeellisuus tiedon ymmärtämisessä.

Yhteishaussa haku voidaan tehdä nettihakuna sähköisellä hakemuslomakkeella tai paperisella hakulomakkeella. Sähköinen hakeminen tapahtuu Opintopolku-verkkopalvelun kautta. Sähköistä hakemuslomaketta käytettäessä hakijalla on yhdellä ja samalla hakulomakkeella mahdollisuus hakea useampaan yhteishaussa mukana olevaan koulutukseen. Tämä osaltaan paitsi selkeyttää hakemisprosessia hakijalle myös parantaa hakijan mahdollisuutta tulla valituksi koulutukseen.

Yhteisvalintamenettely ja hakulomakkeen täyttäminen voivat olla haasteellista joillekin hakijoille. Hakemuslomakkeiden tulisikin olla mahdollisimman selkeitä ja helppokäyttöisiä. Esteettömän hakuprosessin kannalta on tärkeää, että hakijat saavat tarvitessaan ohjausta ja apua myös hakulomakkeen täyttämässä.

Yhteishaussa eivät kuitenkaan ole mukana kaikki toisen asteen koulutusmahdollisuudet, vaan joihinkin koulutuksiin haetaan **yhteishaun ulkopuolisen haun** kautta. Tällaisia koulutuksia on esimerkiksi kansanopistoissa ja tietyissä yksityisissä oppilaitoksissa. Keskeinen yhteishaun ulkopuolisiin koulutuksiin liittyvä piirre on **hakeutujan ohjauksen tarve**. Yhteishaun ulkopuolisista koulutuksista osa on sellaisia, joihin hakeutuja tarvitsee erityistä tukea sekä hakeutumisessa että opinnoissa. Yhteishaun ulkopuolisilla koulutuksilla voidaan myös pyrkiä ehkäisemään hakijan syrjäytymistä ja parantamaan hakijan mahdollisuuksia päästä muuhun toisen asteen koulutukseen. Jotta hakija löytäisi hänelle sopivan koulutuspaikan ja osaisi hakeutua hänelle mieleiseen koulutukseen, hän tarvitsee yksilöllistä ohjausta.

Tieto yhteishaun ulkopuolisesta koulutuksesta ja hakemisesta on saatavilla vastaanottavien koulutusorganisaatioiden verkkosivuilla tai hakuoppaissa. Koulutukseen haetaan suoraan koulutusorganisaation omalla hakulomakkeella, joka toimitetaan liitteineen koulutusorganisaatiolle. Kaikissa organisaatioissa ei ole käytössä lainkaan hakulomakkeita, vaan hakuprosessi tapahtuu henkilökohtaisesti hakijan, huoltajan, opinto-ohjaajan ja vastaanottavan koulutusorganisaation kesken. Monissa yhteishaun ulkopuolisissa koulutuksissa olennainen osa valintaa on haastattelu, jossa kartoitetaan yksilöllisesti hakijan tilanne ja tarve koulutukselle. Yhteishaun ulkopuolisten koulutusten hakuaikataulut vaihtelevat vastaanottavan koulutusorganisaation mukaan. Osalla on käytössä jatkuva haku, toisilla taas haku on määritelty tietylle ajalle. Yhteishaun ulkopuolisissa koulutuksissa ei ole yhtenäisiä valintaperusteita, vaan jokainen koulutusorganisaatio tekee opiskelijavalinnan itse.

Valtakunnallisena tavoitteena on lisätä esteettömyyttä toisen asteen koulutuksen haku- ja valintaprosesseissa. Suunnitelmana on, että yhteishaussa mukana oleviin että yhteishaun ulkopuolella oleviin koulutuksiin haettaisiin yhdenmukaisina hakuaikoina.

Ammatillisen koulutuksen yhteishaun ja yhteishaun ulkopuolisen haun lisäksi voidaan käyttää niin sanottua **harkintaan perustuvaa valintaa**. Koulutuksen järjestäjä voi käyttää harkintaan perustuvaa valintaa riippumatta siitä, onko koulutus mukana yhteishakujärjestelmässä vai ei. Harkintaan perustuvan valinnan perusteena ovat **oppimisvaikeudet, sosiaaliset syyt, todistuksen puuttuminen tai todistuksen vertailuongelmat**. Vertailuongelmia voi syntyä esimerkiksi silloin, kun hakijalla on ulkomailta suoritettu perusopetus tai hakijalla on yksilöllistetty oppimäärä jossain aineessa. Yksilöllistetyn oppimäärän suorittaneet hakevat yhteishaussa muiden mukana, mutta lisäksi heillä on mahdollisuus hakeutua koulutukseen harkintaan perustuvan valinnan kautta. Harkintaan perustuvan valinnan kautta koulutukseen voidaan ottaa enintään 30 prosenttia kunkin hakukohteen opiskelijoista.

Ammatillisen koulutuksen harkintaan perustuvassa valinnassa kartoitetaan hakijan vahvuudet ja osaaminen koulutusosalalle sekä opiskeluvälitiedot. Tärkeää on kartoittaa myös tukitoimien tarve ja koulutuksen järjestäjän mahdollisuudet toteuttaa tarvittavat tukitoimet. Valinnassa on otettava huomioon myös tutkinnon antamat mahdollisuudet yksilöllisiin valintoihin ja erilaiset työllistymismahdollisuudet.

Harkintaan perustuvalla valinnalla edistetään ammatilliseen koulutukseen hakeutumisen, opiskelijaksi ottamisen ja opiskelun esteettömyyttä. Harkintaan perustuvan valinnan tavoitteena on parantaa eri syistä heikommassa asemassa olevien hakijoiden mahdollisuuksia päästä ammatilliseen koulutukseen. Harkintaan perustuvalla valinnalla voidaan myös

edistää hakijan valituksi tulemista sellaiseen koulutukseen, jonka suorittamiseen hänellä on tosiasialliset valmiudet ja edellytykset. Kun hakija valitaan harkintaan perustuvalla valinnalla, voidaan esimerkiksi jo ennen opintojen alkua miettiä opiskelussa tarvittavia tukitoimia. Tämä edistää opintojen suorittamista ja vähentää opintojen keskeyttämistä.

Käytettäessä harkintaan perustuvaa valintaa täytyy erityisesti kiinnittää huomiota ohjaukseen ja tiedottamiseen. Ammatillisen koulutuksen järjestäjän tulee harkita tarkkaan, miten harkintaan perustuva valinta toteutetaan oikeudenmukaisesti ja kuinka siitä tiedotetaan. Harkintaan perustuvan valinnan kohdalla on hyvä tiedottaa ainakin perusteet valinnalle sekä käytännön menettely, haun aikataulu ja se, mistä voi kysyä lisätietoa.

Myös lukiokoulutukseen voidaan ottaa osa opiskelijoista muilla kuin perusopetuksen päättötodistuksella koulutukseen hakevista. Koulutuksen järjestäjän tulee arvioida näiden hakijoiden edellytykset suoriutua lukio-opinnoistaan.

Koulutuksen järjestäjä tiedottaa ajoissa ja selkeästi koulutukseen hakeutumisen edellytyksistä, hakumenettelystä sekä muista tarpeellisista tiedoista. Mahdollisuus hakeutua koulutukseen muun kuin yhteishaun kautta on hyvä olla selkeästi esillä. Hakijoihin on sovellettava yhdenmukaisia hakukriteereitä. Saatavilla olevasta tiedosta riippumatta hakijalle tarjottava ohjaus on muistettava.

2.2.2 Pääsy- ja soveltuvuuskokeet – mahdollisuus osaamisen esteettömään osoittamiseen

Pääsy- tai soveltuvuuskokeen tavoitteena on antaa koulutuksen järjestäjälle tietoa opiskelijavalinnan tueksi hakijan soveltuvuudesta, osaamisesta ja edellytyksistä koulutukseen. Pääsy- tai soveltuvuuskokeen toteutustavan pitää olla sellainen, että **jokaisella olisi tasa-arvoiset mahdollisuudet osoittaa osaamistaan**. Kokeessa arvioitavien kohteiden selkeä määrittely ja näihin soveltuvat ja luotettavat arviointimenetelmät tukevat tasa-arvoisuutta kokeeseen osallistumisessa ja sen arvioinnissa.

Pääsy- tai soveltuvuuskokeessa otetaan huomioon hakijan todennetut **yksilölliset tarpeet**, joihin voidaan tarvittaessa vastata erityisjärjestelyin. Vaikka hakijoihin on sovellettava yhdenvertaisia hakukriteerejä, ei yhdenvertaisuuslaki (21/2004) kuitenkaan estä sellaisia erityistoimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden saavuttaminen syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäisemiseksi tai lievittämiseksi (**positiivinen erityiskohtelu**). Positiivisen erityiskohtelun on oltava pyrityn tavoitteen kannalta oikeasuhteista. Luonnollisesti hakijan erityisjärjestelyjen tarve ei saa asettaa myöskään häntä eriarvoiseen asemaan. Kun jo koetilanne toteutetaan monenlaisille hakijoille soveltuvana, valmistaudutaan samalla ennakolta mahdollisiin koulutuksessa tarvittaviin yksilöllisiin järjestelyihin.

Kaikkien hakijoiden kokeisiin kutsumisella voidaan edistää myös sellaisten motivoituneiden ja käytännöllisesti suuntautuneiden hakijoiden koulutukseen pääsyä, joilla on heikko perusopetuksen päättötodistus. Hakijan ei myöskään tarvitse osallistua useampaan soveltuvuuskokeeseen pyrkiessään samaan koulutukseen useammalle koulutuksen järjestäjälle.

Valtakunnallisesti pääsy- ja soveltuvuuskokeiden esteettömyyttä on edistetty muun muassa Opetushallituksen VAKUVA II -hankkeella. Hankkeen tavoitteena on yhdenmukaistaa pääsy- tai soveltuvuuskokeita yhtenäistämällä niiden sisältöä ja kriteeristöä hakukohteit-

tain. Tarkoituksena on parantaa hakijoiden yhdenvertaista kohtelua sekä koetulosten hyödynnettävyyttä hakeutumisprosessissa.

Pääsy- tai soveltuvuuskokeen **ympäristön, tilojen ja välineiden esteettömyys** tarkoittaa muun muassa sitä, että kokeen paikasta ja sijainnista on tiedotettu selkeästi etukäteen, tiloihin pääsee esteettömästi ja sinne kulku on opastettu. Lisäksi on syytä ottaa huomioon hyvät kuuntelu- ja näkemisolosuhteet: koetilassa ei esimerkiksi saa kaikua ja valaistuksen tulee olla riittävä. Esteettömyyteen voidaan vaikuttaa myös istumapaikkojen järjestämisellä siten, että yksilölliset tarpeet tulevat huomioon otetuksi.

Vuorovaikutuksen ja viestinnän esteettömyydellä pääsy- tai soveltuvuuskokeessa tarkoitetaan muun muassa tiedotuksen selkeyttä ja ymmärrettävyyttä. Niin kutsukirjeissä, koemateriaalissa kuin koetilanteessa annettavissa suullisissa ohjeissakin on käytettävä selkeää kieltä. On tärkeää pyrkiä käyttämään selkeää yleiskieltä ja välttämään tarpeettomia vierassanoja. Aineiston ja kysymysten lukemiseen sekä vastausten kirjoittamiseen on hyvä varata myös riittävästi aikaa. Tarvittaessa myös apuvälineiden, kuten esimerkiksi tietokoneen, käytön tulisi olla mahdollista. Tarvittaessa koetilanteessa pitää olla saatavilla kokeeseen perehtynyt avustaja.

Viestinnän esteettömyyteen ei liity pelkästään se, miten viestitään, vaan myös se, mitä viesti sisältää. Viestinnässä on hyvä ottaa huomioon hakijoiden erilaiset lähtötiedot hakumenettelystä. Hakijan tulee esimerkiksi tietää etukäteen, millaisista osista koe muodostuu ja miten osat pisteytetään. Lisäksi yksilöllisten järjestelyjen mahdollisuudesta pääsy- ja soveltuvuuskokeissa on tiedotettava hakijoille jo kutsukirjeessä. Myös alakohtaiset erityispiirteet soveltuvuuskokeen yksilöllisissä järjestelyissä on huomioitava. Hakijan on saatava hyvissä ajoin tieto myös yhteyshenkilöistä, jotka hoitavat pääsy- tai soveltuvuuskokeeseen liittyviä asioita.

Jotta tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus viestinnässä toteutuvat, on hakijalla tarvittaessa oikeus tulkin tai avustajan käyttöön sekä kirjallisten ohjeiden sijasta suulliseen ohjeistukseen tai päinvastoin.

Asenteellinen esteettömyys pääsy- tai soveltuvuuskokeessa edellyttää kokeen toteuttajilta ja arvioijilta valmiuksia kohdata ja arvioida monenlaisia hakeutujia yhdenvertaisesti. Usein on tarpeen perehdyttää ja kouluttaa toimijat esteettömien ratkaisujen käyttöön koetilanteessa. Toteuttajat perehdytetään kokeen avulla mitattavan osaamisen tarkastelun lisäksi siihen, miten otetaan huomioon opiskelijoiden toimintakykyyn, kieleen ja kulttuuristaan liittyvät seikat. Pääsy- tai soveltuvuuskoeprosessin järjestämiseen osallistuvilla henkilöillä täytyy olla hyvissä ajoin tieto hakijoista ja tarvittavista yksilöllisistä järjestelyistä.

Psyykkisesti ja sosiaalisesti esteettömässä pääsy- tai soveltuvuuskoetilanteessa on rauhallinen, kiireeton ja kannustava ilmapiiri. Tällöin pyritään vähentämään hakijan jännittyneisyyden tai muiden uusiin tilanteisiin liittyvien haasteiden vaikutuksia kokeesta suoriutumiseen. Esimerkiksi jännittävä ja stressaavaksi luotu ryhmäkeskustelutilanne ei välttämättä anna mahdollisuutta hakijalle kertoa motivaatiostaan ja tavoitteistaan. Haastattelu- ja ryhmätilanteen kannustava ilmapiiri rohkaisee hakeutujaa osallistumaan ja näyttämään taitojaan. Osalle opiskelijoista uudet tilanteet (etenkin nuoret hakijat) voivat olla haastavia, ja ne voidaan kokea jännittäviksi. Lyhyt haastattelutilanne tai tuntemattoman ryhmän kanssa työskentely voi estää osaamisen esilletuloa. Tutummassa tilanteessa ja ryhmässä hakijan osaaminen voi näyttäytyä toisenlaisella tavalla.

Haastattelu- ja ryhmätilanteissa yksilöllisiä erityisjärjestelyjä voivat tarvita hakijat, joilla on ongelmia näkemisessä, kuulemisessa tai kommunikoinnissa. Erityisjärjestelyjä tarvitaan, jotta heillä olisi yhdenvertaiset mahdollisuudet osallistua keskusteluun ja yhteistyöhön. Ryhmätilanteen ohjaajan pitää tarvittaessa perehtyä etukäteen esimerkiksi hakeutujan näkövammaan vaatimiin ratkaisuihin ryhmätilanteissa tai toimimiseen viittomakielen tulkin kanssa. Ryhmän ohjaajan on opastettava ryhmän muita hakijoita ja jaettava puheenvuoroja niin, että esimerkiksi kuuro tai huonokuuloinen osallistuja saa saman tiedon keskustelusta ja voi osallistua keskusteluun kuten muutkin.

Kielikokeessa sovelletaan soveltuvin osin edellä kuvattuja esteettömän pääsy- tai soveltuvuuskokeen periaatteita. Myös kielikokeessa täytyy olla mahdollisuus yksilöllisiin järjestelyihin hakijoiden yhdenvertaisuuden toteutumiseksi.

ESTEETÖN PÄÄSY- JA SOVELTUVUUSKOE

Pääsy- tai soveltuvuuskokeessa esteettömiin ja tarpeen mukaan yksilöllisesti toteutettaviin ratkaisuihin kuuluvat muassa seuraavat asiat:

- Koetilat ja kalusteet ovat esteettömiä.
- Apuvälineitä ja teknologiaa voidaan hyödyntää.
- Tehtävät ja kysymykset esitetään monien aistikanavien kautta.
- Vastauksia voi tarvittaessa täydentää suullisesti tai muilla keinoin.
- Avustavia henkilöitä osallistuu järjestelyihin tarpeen mukaan.
- Lisäaikaa annetaan tarvittaessa.
- Henkilöstö saa riittävästi tietoa koetilanteeseen liittyvistä järjestelyistä.

Esteettömyyttä edistävässä tiedottamisessa tulee muun muassa ottaa huomioon, että

- tiedottamiseen varataan riittävästi aikaa
- pääsy- ja soveltuvuuskokeesta ja sen käytännön järjestelyistä kerrotaan selkeästi ja kattavasti
- ilmoitetaan välttämättömistä kokeeseen mukaan otettavista papereista (esimerkiksi henkilötodistus)
- saapumisohjeet koepaikalle ja toimintaohjeet kokeessa tulevat ymmärretyiksi
- opastusta ja ohjausta saa tarvittaessa paikan päällä
- tietoa yksilöllisten järjestelyjen saatavuudesta annetaan etukäteen
- yksilöllisiä järjestelyjä koskeva hakemus on selkeä
- toimintaohjeet mahdollisten todistusten toimittamisesta ovat selkeät
- yksilöllisiin järjestelyihin ja tarpeisiin liittyvä ohjeistus on selkeää.

Pääsy- tai soveltuvuuskokeen olisi annettava kaikille hakijoille yhdenvertainen mahdollisuus osallistumiseen ja soveltuvuuden osoittamiseen. Suunniteltaessa pääsy- tai soveltuvuuskoea, kokeeseen valmistautumista ja koejärjestelyjä pitää ottaa huomioon hakijoiden erilaisuus liittyen esimerkiksi toimintakykyyn, kieleen tai kulttuuritaustaan.

2.2.3 Opiskelijaksi ottaminen – koulutuksen järjestäjän päätöksen säädösperusta

Lainsäädännössä määritellään opiskelijaksi ottamisen perusteet. Koulutuksen järjestäjä kuitenkin lopulta päättää opiskelijaksi ottamisesta hakumenettelystä riippuen pääsy- ja soveltuvuuskokeiden sekä oman harkintansa pohjalta. Tässä luvussa avataan lyhyesti keskeiset kohdat säädöksistä, joissa säädetään toisen asteen koulutukseen opiskelijaksi ottamista.

Lukiolain (20§, 629/1998) ja lain ammatillisesta koulutuksesta (27§, 630/1998) mukaan lukioon tai ammatilliseen koulutukseen opiskelijaksi voidaan ottaa henkilö, joka on suorittanut perusopetuksen oppimäärän tai sitä vastaavan aikaisemman oppimäärän. Opiskelijaksi voidaan ottaa myös henkilö, joka ei ole suorittanut perusopetuksen oppimäärää, mutta jolla katsotaan muutoin olevan riittävät edellytykset lukio-opinnoista tai ammatillisesta koulutuksesta suoriutumiseen. Lukiokoulutukseen opiskelijaksi voidaan ottaa myös sellainen henkilö, jonka tarkoituksena on ainoastaan yhden tai useamman lukion oppimäärään kuuluvan oppiaineen suorittaminen. Ammatilliseen koulutukseen opiskelija voidaan ottaa suorittamaan ammatillinen tutkinto tai sen osa yksityisopiskelijana. Lainsäädäntö mahdollistaa siten esteettömät opiskelumahdollisuudet toisella asteella, vaikka hakija ei ole suorittanut oppivelvollisuutta eikä saanut peruskoulun päättötodistusta.

Lain lisäksi ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijaksi ottamisen perusteista säädetään opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksella (4/2013) tietyin rajoituksin. Kyseisellä asetuksella säädetään perusopetuksen tai lukion oppimäärän tai vastaavat opinnot suorittaneiden valinnasta ammatilliseen peruskoulutukseen. Asetusta ei kuitenkaan sovelleta erityisen koulutustehtävän perusteella toteutettavaan erityisopetukseen, vieraskieliseen tai näyttötutkintoon valmistavaan koulutukseen eikä hakijoihin, jotka ovat jo suorittaneet ammatillisen perustutkinnon, muun ammatillisen tutkinnon tai korkeakoulututkinnon. Lisäksi asetusta ei sovelleta valittaessa opiskelijoita oppisopimuskoulutuksiin tai valmentaviin koulutuksiin. Kyseisessä opetus- ja kulttuuriministeriön asetuksessa säädetään muun muassa valintakriteereistä ja valintapisteistä sekä harkintaan perustuvasta valinnasta.

Säädösten mukaan koulutuksen järjestäjä päättää muista opiskelijaksi ottamisen perusteista sekä mahdollisesti järjestettävistä pääsy- tai soveltuvuuskokeista.

Joidenkin koulutusten kohdalla pitää ottaa huomioon niin sanottu SORA-lainsäädäntö, joka asettaa opiskelijaksi otettavalle henkilölle tiettyjä toimintakykyyn ja terveyteen liittyviä vaatimuksia. Vaikka yhdenvertaisuuslain (21/2004) mukaan ketään ei saa syrjiä terveydentilaan tai vammaisuuteen liittyvän syyn perusteella, on kuitenkin hakijan oman oikeusturvan kannalta perusteltua, ettei häntä valita koulutukseen, jonka mukaisissa käytännön tehtävissä hän ei voisi toimia. Koulutuksen järjestäjän tehtäväksi jääkin arvioida hakijan toimintakyky ja terveydentila ennakoiden tulevaa työssäoppimista ja työllistymistä.

Hakijan toimintakyvyn ja terveyden arvioiminen voi olla vaikeaa, erityisesti nuoren. Arvioinnissa on myös harkittava, voidaanko mahdollisia esteitä poistaa kohtuullisin toimin. Tällaisia toimia voivat olla esimerkiksi opiskeluhuollon ja opiskeluterveydenhuollon palvelut, apuvälineet tai muu tuki. Lisäksi on kartoitettava tutkinnon perusteiden ja työllistymisen tarjoamat monenlaiset mahdollisuudet. Hakija saattaa soveltua suorittamaan tutkinnon yhtä osaamisalaa, vaikka toiseen hän ei soveltuisikaan. Muun muassa koulutuskokeilut sekä pääsy- tai soveltuvuuskokeet antavat tietoa sekä opiskelijalle itselleen

että koulutuksen järjestäjälle myös hakijan toimintakyvystä ja terveydestä opiskelijaksi ottamisen perustaksi. Todenmukaista arviointia tukee lisäksi koulutuksen järjestäjän velvoite tehdä yhteistyötä eri koulutusasteiden ja viranomaisten kanssa opiskelijavalinnassa välttämättömien tietojen saannissa ja luovuttamisessa.

Jos koulutuksen järjestäjä arvioi hakijan toimintakyvyn tai terveydentilan koulutukseen soveltumattomaksi, koulutuksen järjestäjän on selvitettävä yhdessä opiskelijan, hänen huoltajansa ja opiskeluhuollon kanssa opiskelijan mahdollisuus hakeutua muuhun koulutukseen.

Kun koulutuksen järjestäjä arvioi opiskelijan toimintakyvyn ja terveydellisten tekijöiden vaikutusta opiskelijaksi ottamiseen, seuraavat näkökulmat ovat tärkeitä:

- Opiskelijaan liittyvä kartoitus lähtee vahvuuksista.
- Mahdollisiin rajoitteisiin ja terveydellisiin tekijöihin liittyvät asiat arvioidaan erikseen.
- Arvioidaan realistisesti mahdollisuus suorittaa tutkinto ja työllistyä.
- Arvioidaan mahdollisuudet yksilöllisten opintopolkujen rakentamiseen.
- Varmistetaan hakijan yhdenvertainen kohtelu laajapohjaisessa yhteistyössä.
- Varmistetaan palvelujen, tukitoimien ja apuvälineiden saatavuus ja käytettävyys verkostoyhteistyössä.

Opiskelijaksi ottamisessa on sovellettava kaikkiin hakijoihin yhdenmukaisia valintakriteereitä. Opiskelijaksi ottamisen periaatteet perustuvat säädöksiin. Yhdenvertaisuuden toteuttaminen on tärkeää erityisesti harkintaa vaativissa tilanteissa, kuten opiskelijan toimintakyvyn ja terveydellisten edellytysten arvioinnissa.

2.3 Opiskelijaksi ottamisen jälkeen – esteettömän viestinnän ja ohjauksen tärkeys

Esteettömyysnäkökulma on hyvä muistaa myös opiskelijavalinnoista tiedotettaessa: esimerkiksi hyväksymiskirjeen täytyy olla selkeä ja ymmärrettävä, jotta hakija osaa toimia vaaditulla tavalla. Tämä on erityisen tärkeää, koska koulutuksen järjestäjä saattaa peruuttaa valinnan, jos opiskelupaikan vastaanottamista ei varmisteta määräaikaan mennessä. Hyväksymiskirje ja ohjeistus tulisi olla sellaisessa muodossa, että se saavuttaa esimerkiksi myös näkövammaiset hakijat.

Opiskelun aloittamisen esteettömyyttä lisää se, jos **opiskelija voi ilmoittaa jo opiskelupaikan vastaanottamisen yhteydessä myös tuen tarpeistaan**. Opiskelijaksi ottamisen yhteydessä on tiedotettava siitä, millaisia liitteitä tuen tarpeesta tai tarvittavista tukitoimista olisi hyvä toimittaa vastaanottavaan oppilaitokseen. Lisäksi pitää tiedottaa, keneen hän voi olla yhteyksissä tuen järjestelyihin liittyvissä asioissa.

Jos hakija ei tule valituksi koulutukseen, hänelle lähetetään jälkiohjauskirje. Kirjeessä kerrotaan saadut pistemäärät ja mahdollinen sijoittuminen varasijalle koulutukseen, joihin hakija on pyrkinyt. Kirjeessä on tietoa myös täydennyshausta. Valitsematta jääneelle opiskelijalle täytyy kertoa myös se, miten hän voi hakea muutosta valintapäätökseen.

Ilman opiskelupaikkaa jääneet nuoret tarvitsevat usein ohjausta siitä, mihin he voivat hakeutua tai mistä etsiä mahdollisesti vapaaksi tai tyhjäksi jääneitä opiskelupaikkoja. Monet koulut ja kunnat järjestävätkin **jälkiohjausta ilman opiskelupaikkaa jääneille nuorille**. Jälkiohjaus on usein hyvin yksilöllistä ja tehdään yhteistyönä esimerkiksi perusasteen opinto-ohjaajan ja etsivän nuorisotyön edustajan kanssa. Nuorelle voidaan tehdä suunnitelma, kuinka opiskelupaikan etsinnässä edetään. Tavoitteena on, että jokaiselle nuorelle varmistetaan aloituspaikka toisen asteen koulutukseen tai nivelvaiheen koulutukseen, työpajalle, kuntoutukseen tai muuhun työ- tai opiskelupaikkaan.

Niin sanottuihin SORA-säädöksiin liittyen opiskeluoikeuden peruuttaminen voi olla mahdollista silloin, kun tutkintokohtaiset terveydentilan tai toimintakyvyn vaatimukset eivät täyty. Valtioneuvoston asetuksessa ammatillisesta peruskoulutuksesta (16 §, 1998/811, muutos 2014/799) on säädetty ne ammatilliset perustutkinnot, joissa opiskeluoikeuden peruuttaminen voi olla mahdollista näillä ehdoilla. Opetushallitus on antanut määräykset tutkintokohtaisista terveydentilan ja toimintakyvyn vaatimuksista.

ESTEETTÖMYYS OPISKELIJAKSI OTTAMISEN AIKAAN

Opiskelijavalintojen tuloksien tiedottamisen yhteydessä pitää kiinnittää huomiota esteettömään viestintään ja ohjaukseen. Erityisen tärkeitä ovat seuraavat asiat:

- Valinta- ja jälkiohjauskirjeiden viesti ja ohjeistus esimerkiksi aikataulujen suhteen on selkeä.
- Opiskelijalle annetaan mahdollisuus ilmoittaa tuen tarpeistaan riittävän ajoissa.
- Vuorovaikutuksen on oltava avointa ja tehokasta erityisesti opintojen alkuvaiheessa.
- Vapaaksi jääneistä opiskelupaikoista tiedotetaan riittävästi ja varasijoille jääneet sijoitetaan vapautuville paikoille.
- Nivelvaiheen koulutusvaihtoehtoista kerrotaan riittävästi.
- Tuetaan ilman opiskelupaikkaa jääneitä ja autetaan opiskelupaikan löytämisessä.
- Toimitaan yhteistyössä etsivän nuorisotyön kanssa nuorisotakuun mukaisesti.
- Panostetaan voimakkaasti yhteistyöhön ja tehokkaaseen tiedonsiirtoon opiskelun alussa.

Koulutuksen järjestäjä tiedottaa opiskelupaikan saanutta hakijaa paikan vahvistamiseen tarvittavien dokumenttien toimittamisesta ja muista koulutuksen alkamiseen liittyvistä käytännöistä. Lisäksi koulutuksen järjestäjä tiedottaa ja ohjaa ilman opiskelupaikkaa jääneitä muista mahdollisista opiskelupaikoista.

3 ESTEETTÖMYYS AMMATILLISESSA KOULUTUKSESSA JA LUKIOSSA

Ammatillisessa koulutuksessa periaatteena on, että jokaiselle koulutukseen valitulle pyritään varmistamaan yhdenvertaiset mahdollisuudet oppimiseen, osaamisen hankkimiseen, jatko-opintoihin tai työllistymiseen. Koulutuksen järjestäjän on varmistettava yhdenvertaiset mahdollisuudet riippumatta opiskelijan tai tutkinnon suorittajan erilaisista oppimisedellytyksistä.

Lukion opetussuunnitelman perusteiden mukaan tuen tarkoituksena on auttaa ja tukea opiskelijaa siten, että hänellä on tasavertaiset mahdollisuudet suorittaa lukio-opintonsa.

Esteetön oppimisympäristö vähentää opiskelijan tuen tarvetta. Hyvin suunniteltu oppimisympäristö tarkoittaa oppimisvaikeuksien, vammaisuuden tai minkä tahansa yksilöllisten lähtökohtien huomioon ottamista opiskelussa. Myös esimerkiksi elämäntilanne, vieraskielisyys ja sukupuoli ovat asioita, jotka on otettava huomioon esteetöntä oppimisympäristöä suunniteltaessa. Esteetön oppimisympäristö edistää opiskelijan osallistumista omaan oppimisprosessinsa suunnitteluun sekä tukee opiskelijan aktiivisuutta oppilaitosyhteisössä. Vamman laatu tai diagnoosi ei vielä riitä määrittämään tuen tarvetta, sillä opiskelijan yksilölliset valmiudet ovat ratkaisevia suhteessa oppimisympäristöön. Siksi on tärkeää suunnitella oppimisympäristöön liittyvät ratkaisut opiskelijan tai tutkinnon suorittajan kanssa yhdessä. Esteettömän oppimisympäristön luomisessa aiempien koulutusasteiden ratkaisut ja suunnitelmat voivat olla hyödyksi.

Esteettömään oppimisympäristön luominen on hyvä aloittaa **fyysisen ja materiaalisen esteettömyyden** varmistamisella. Fyysisesti esteettömät oppimisympäristöt sallivat muun muassa esteettömän liikkumisen luokkahuoneisiin. Fyysiseen ja materiaaliseen esteettömyyteen liittyen Internetistä löytyy niin sanottuja tarkistuslistoja, joita voi käyttää avuksi fyysisesti ja materiaalisesti esteettömien tilojen suunnittelussa ja luomisessa.

Keskeiset näkökulmat esteettömään oppimisympäristöön ovat **sosiaalinen ja pedagoginen esteettömyys**. Sosiaalista esteettömyyttä edistävät opiskelijan tai tutkinnon suorittajan osallistaminen oppimisen suunnitteluun sekä laajemmin tehtävä yhteistyö eri tahojen kanssa tuen tarpeen kartoittamiseksi. Pedagogiseen esteettömyyteen kuuluvat paitsi tarvittaessa tarjottava erityinen tuki myös yksilöllisesti mukautuvat koulutuksen suoritusmahdollisuudet. Seuraavissa alaluvuissa sosiaalista ja pedagogista esteettömyyttä käsitellään tarkemmin ammatillisen ja lukiokoulutuksen näkökulmista.

3.1 Yhteistyö ja osallistaminen sosiaalisen esteettömyyden perustana

Sosiaalinen esteettömyys on keskeinen tekijä koulutuksen yhdenvertaisuudessa. Ensinäkin opiskelijoille on laissa säädetty **oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön**. Tämä edellyttää koulutuksen järjestäjältä suunnitelmaa opiskelijoiden suojaamiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä. Suunnitelman noudattamista ja toteuttamista on myös seurattava. Toisekseen sosiaalisella esteettömyydellä tarkoitetaan **kannustavaa ja hyväksyvää yhteisöä**, jossa jokainen voi ominaisuuksistaan riippumatta toimia täysivaltaisena jäsenenä. Koulutuksen näkökulmasta sosiaalisen esteettömyyden edellytyksiä

ovat yhteistyö eri tahojen kanssa sekä opiskelijan tai tutkinnon suorittajan osallistaminen yksilöllisiä tuen tarpeiden kartoituksia tehtäessä.

Koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus tehdä **yhteistyötä** oppilaitoksen ulkopuolisten tahojen kanssa opiskelijan tai tutkinnon suorittajan tarvitseman tuen järjestämiseksi. Näitä ulkopuolisia tahoja ovat muun muassa nuoren opiskelijan huoltajat, sidosryhmät sekä alueella toimivat muut koulutuksen järjestäjät. Yhdenvertaisten oppimismahdollisuuksien toteuttamiseksi tarvitaan opiskelijan tai tutkinnon suorittajan tarpeisiin perehtynyttä toimivaa verkostoa, johon kuuluu oppilaitoksen henkilökuntaa, sijaintikunnan sosiaali- ja terveystoimi sekä mahdolliset muut tahot. Esimerkiksi vammaisen henkilön tarvitsemassa erityisen ohjauksen ja tuen tarpeen arvioinnissa on yhteistyö eri asiantuntijoiden kanssa tarpeen. Sosiaalisen esteettömyyden näkökulmasta verkoston lisäksi on kuitenkin yhtä tärkeää ottaa opiskelija tai tutkinnon suorittaja itse mukaan suunnittelemaan kohdallansa toteutettavia yksilöllisiä ratkaisuja.

Yhteistyö eri tahojen kanssa on hyvä aloittaa **heti koulutuksen alkaessa**. Esimerkiksi nuorten koteihin luodut suhteet toimivat tehokkaana ennakoivan ja varhaisen tuen keinona. Opiskelijan tai tutkinnon suorittajan tuen tarpeita ja oppimisvaikeuksia tunnistetaan haastatteleamalla heitä, hyödyntämällä tietoa aikaisemmista opinnoista, tekemällä kartoituksia ja testejä sekä havainnoimalla. Jotta opiskelu toisella asteella alkaisi joustavasti, on **nivelvaiheen yhteistyö** tärkeää: tieto yksilöllisistä ratkaisuista ja tuen tarpeista perusasteella auttaa esteettömän opiskeluympäristön luomisessa myös toisella asteella.

Mahdolliset perusopetuksen aikana tehdyt tehostetun tuen oppimissuunnitelmat tai erityisen tuen henkilökohtaiset opetuksen järjestämistä koskevat suunnitelmat (HOJKS) sisältävät toimiviksi havaittuja menetelmiä opiskelijan yksilöllisten valmiuksien huomioon ottamiseksi. Monet opiskelijat tai huoltajat toimittavat nämä asiakirjat omatoimisesti, mutta joskus olisi hyvä olla yhteydessä peruskouluun. Tämä edellyttää lupaa huoltajilta ja opiskelijalta. Tieto suunnitelmien olemassaolosta siirtyy usein niin sanotulla **tiedonsiirtolupa-asiakirjalla**, jolla kysytään huoltajien lupaa ottaa yhteyttä peruskouluun opetuksen järjestämisen kannalta tarkoituksenmukaisten tietojen siirtämiseksi. Tiedonsiirtolupalomakkeessa on usein kysytty opintojen aloittamisen kannalta tärkeitä tietoja, ja se voi toimia hyödyllisenä alkuhaastattelujen välineenä.

Tutkinnon suorittajalla tai opiskelijalla sekä nuoren huoltajilla on oikeus olla toimittamatta tietoja perusasteella tai muualla aikaisemmin käytetyistä tukitoimista. Siksi onkin tärkeä painottaa, että tietoa käytetään vain tuen suunnittelemiseen ja opiskelijan tai tutkinnon suorittajan omaksi parhaaksi. Kun tieto tuen tarpeesta luovutetaan, se täytyy ottaa huomioon. Jos vaikeudet kasaantuvat opintojen edetessä, niistä kertominen ja tilanteen korjaaminen on aina vain vaikeampaa. **Oppimisen esteiden ennakointi ja vaikeuksien ennaltaehkäisy** on paras tapa saada opinnot turvallisesti alkuun ja ehkäistä keskeyttämisistä. Huolelliset alkuhaastattelut ovat oiva keino selvittää heti opintojen alussa mahdolliset yksilölliset tarpeet.

Kun tunnetaan opiskelijan tai tutkinnon suorittajan yksilölliset lähtökohdat, voidaan yhteistyössä oppilaitoksen henkilökunnan, nuoren huoltajien sekä nuoren itsensä kanssa suunnitella tarpeellinen tuki sekä opetuksen järjestäminen. Jotta opiskelija voi osallistua täysipainoisesti opiskeluun, selvitetään ja suunnitellaan vaihtoehtoisia opetusmenetelmiä ja -materiaaleja, joustavia opetusjärjestelyjä sekä opiskelijan yksilöllisiä tarpeita. Näitä ovat esimerkiksi apuvälineiden, avustajan tai muiden tukipalveluiden tarve. Opiskelussa tarjottavan tuen lisäksi on tärkeää tarjota opiskelijalle asiantuntijoiden apua myös omien opis-

kelutaitojen kehittämisessä. Kun osallistetaan opiskelija tai tutkinnon suorittaja yhteistyöhön, osoitetaan, että hänen näkemystään arvostetaan ja hänellä on vastuu opinnoistaan.

Opiskelijan tai tutkinnon suorittajan osallistaminen on keskeinen osa sosiaalisesti esteetöntä oppimisympäristöä. Omien opintojensa suunnittelun lisäksi opiskelijaa tai tutkinnon suorittajaa voi kannustaa vaikuttamaan esimerkiksi oppilaskuntatoiminnan kautta. Toimiva oppilaskuntatoiminta on mahdollisuus pitää kuuluvilla opiskelijoiden ääntä oppimisympäristön kehittämiseen liittyvissä asioissa. Opiskelijoita osallistamalla luodaan sosiaalisesti esteetöntä toimintakulttuuria ja mahdollistetaan opiskelijoiden välinen keskinäinen vertaistuki. Näin korostetaan yhteisön jäsenten vastuuta sekä luodaan perusta avoimelle yhteistyölle ja vuorovaikutukselle yhteiskunnan kanssa.

Opiskeluhoolto on osa lukiokoulutuksen ja ammatillisen peruskoulutuksen kasvatus- ja opetustehtävää. Opiskeluhoollon tavoitteita ovat muun muassa esteetön oppimisympäristö ja opiskelijoiden osallisuus. Koulutuksen järjestäjän vastuulla on laatia oppilaitoskohtainen opiskeluhooltosuunnitelma opiskeluhoollon toteuttamisesta, arvioinnista ja kehittämisestä. Suunnitelma on laadittava yhteistyössä oppilaitoksen sijaintikunnan sosiaali- ja terveystoimen edustajien, oppilaitoksen henkilöstön, opiskelijoiden ja heidän huoltajiensa kanssa. Opiskeluhooltohenkilöstön aktiivinen osallistuminen opetuksen järjestämiseen ja suunnitteluun tuo varhaisen ja ennaltaehkäisevän toiminnan menetelmät osaksi kaikkien työtöitä. Lisäksi opiskeluhoollon henkilöstön osallistuva ja konsultoiva työote mahdollistaa sen, että opettajat ja muu henkilökunta oppivat tunnistamaan oppimisen esteitä. Näin opiskeluhoolto muotoutuu keskeiseksi tekijäksi oppilaitoksen esteetöntä oppimisympäristön luomisessa ja ylläpitämisessä.

3.2 Pedagoginen esteettömyys – yksilölliset opintopolut ja tuki

Esteetöntä koulutuksen perustana on **pedagoginen esteettömyys**. Pedagogisella esteettömyydellä tarkoitetaan paitsi yksilölliset tarpeet huomioon ottavia **opetusmenetelmiä** myös **eri mahdollisuuksia suorittaa koulutus** opiskelijalle sopivimmalla tavalla. Jo opintojen mahdollistama valinnaisuus sekä aikaisempien opintojen tunnistaminen ja tunnustaminen edistävät esteettömyyttä. Oppimisen esteettömyyttä pyritään toteuttamaan ensisijaisesti juuri monimuotoisilla opetusmenetelmillä ja tarjoamalla erilaisia koulutuksen suorittamistapoja. Joskus oppimisen esteet ovat kuitenkin niin vaativia, että opiskelija tai tutkinnon suorittaja tarvitsee myös tukea edistyäkseen opinnoissaan.

Mahdollisuus **yksilöllisiin valintoihin** koulutuksen aikana on olennainen osa esteettömyyttä. Valintoja on mahdollista tehdä paitsi suoritettavien opintojen myös suoritustavan suhteen. Esimerkiksi ammatillisen perustutkinnon voi suorittaa ammatillisessa peruskoulutuksessa, näyttötutkintona tai oppisopimuskoulutuksena sen mukaan, mikä sopii omaan elämäntilanteeseen ja yksilöllisiin tarpeisiin. Tämän lisäksi sekä ammatilliseen perustutkintoon että lukio-opintoihin voi sisällyttää muita toisen asteen opintojen opintoja. Myös jo tehtyjä opintoja voidaan tietyssä määrin tunnistaa ja tunnustaa ammatilliseen perustutkintoon tai lukio-opintoihin. Toisaalta opiskelija voidaan tietyin laissa säädetyin perustein myös vapauttaa joistakin opinnoista. Toteutuneet yksilölliset opintopolut ovat osoitus pedagogisesta esteettömyydestä. On kuitenkin tärkeää huomata, että onnistuneiden yksilöllisten opintopolkujen edellytyksenä on opiskelijoille ja tutkinnon suorittajille tarjottava ohjaus.

Ammatillisessa koulutuksessa yksilöllistä opintojen suunnittelun, toteutuksen ja ohjauksen välineenä käytetään **henkilökohtaista opiskelusuunnitelmaa (HOPS)**. Siihen

sisällytetään muun muassa opiskelijan yksilölliset valinnat, opinnoissa eteneminen, oppimisen arvioinnit ja osaamisen tunnistamiset ja tunnustamiset. Henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman avulla tuetaan opiskelijaa ottamaan vastuu omista opinnoistaan, niiden suunnittelusta sekä elämänuraa koskevien valintojen ja ratkaisujen tekemisistä. Suunnitelman laadinnassa otetaan huomioon opiskelijalle tai tutkinnon suorittajalle ominaiset oppimistyyli, terveydentila, toimintakyky, yksilölliset voimavarat, elämäntilanne sekä mahdollinen erityisen tuen tai apuvälineiden tarve. Henkilökohtainen opiskelusuunnitelma ohjaa myös opettajaa ottamaan huomioon opetus- ja ohjaustoiminnassaan ryhmissä olevien opiskelijoiden yksilöllisyyden.

Lukiossa opiskelijan yksilölliset kurssivalinnat ja muut opiskeluun liittyvät yksilölliset ratkaisut kirjataan opiskelijan henkilökohtaiseen opinto-ohjelmaan ja opiskelijalle voidaan laatia suunnitelma, johon kirjataan miten yksilölliset toimenpiteet voidaan toteuttaa.

Opettaja voi käyttää henkilökohtaisia opiskelusuunnitelmia pohjana **erilaisten opetusmenetelmien** käyttöön. Esimerkiksi ohjeiden monikanavainen esittäminen, vaihtoehtoiset työskentely- tai osaamisen näyttämistavat, oppiaineen koevastaustyyppin opettaminen, koekysymysten yksinkertaistaminen, uusien tai vaikeiden termien avaaminen tai kertominen ja kokeiden suullinen täydentäminen ovat tapoja edistää pedagogisesti esteetöntä oppimisympäristöä. Kuitenkin yhtä tärkeää kuin erilaisten opetusmenetelmien käyttö on opettaa opiskelijoita soveltamaan itselleen sopivia oppimis- ja opiskelutekniikoita.

On hyvä ottaa huomioon, että **tuen tarve voi olla väliaikainen tai kapea-alainen, mutta silti merkittävä**. Esimerkiksi vieraskielisen opiskelijan opintojen esteettömän aloituksen ja kulun kannalta on tärkeää suunnitella opiskelijan kanssa yhdessä hänelle yksilöllisiä tapoja opiskella. Joskus yksilöllinen opintopolku ja erilaiset opetus- ja oppimismenetelmät eivät jonkun kohdalla riitä toteuttamaan esteetöntä oppimisympäristöä. Tällöin voi olla tarpeen lisätä opiskelijan tukemista. Erityisiä opetusjärjestelyjä ja tukea tarvitsevien opiskelijoiden oppimistilanteet ja kokeet on järjestettävä siten, että opiskelijan yksilölliset tarpeet otetaan huomioon. Hallinnollisesti tuen järjestäminen ammatillisessa peruskoulutuksessa ja lukiokoulutuksessa eroavat hieman toisistaan. Seuraavaksi tuen toteuttamiseen liittyviä seikkoja esitellään erikseen ammatillisessa peruskoulutuksessa ja lukiokoulutuksessa.

Ammatillisessa peruskoulutuksessa **erityistä tukea** saavat kuuluvat erityisopetuksen piiriin. Erityisopetuksen antaminen on mahdollista kaikissa ammatillisissa oppilaitoksissa ja suurimmassa osassa tutkintoja. Periaatteena on, että erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ammatillinen koulutus toteutetaan yhdenvertaisuusperiaatteen mukaan ensisijaisesti tavallisessa ammatillisessa oppilaitoksessa samoissa opetusryhmissä muiden opiskelijoiden kanssa. Ammatillisiin erityisoppilaitoksiin valitaan opiskelijoita, joiden tuen tarve on erityisen laajaa ja erityisosaamista edellyttävää.

Erityisopetuksen saamiseksi ei tarvita välttämättä lääketieteellistä diagnoosia, vaan peruste voi olla pedagogisesti luotettavilla tavoilla muuten varmistettu esimerkiksi moniammatillisessa yhteistyössä. Erityisopetuksessa on mahdollista tuen antamisen lisäksi mukauttaa ammattitaitovaatimuksia ja tavoitteita, jolloin opiskelijan on mahdollista edetä opinnoissa omien edellytystensä mukaisesti.

Kun päätös erityisopetuksen antamisesta tehdään, on tärkeää, että tuen tarve määritellään ja tuki toteutetaan suunnitelmien mukaisesti. Aina tuki ei tarkoita opiskelijaan kohdistuvia toimenpiteitä, vaan se voi olla muutoksia oppimisympäristössä, lisähenkilöitä

opetuksessa, muutoksia opetusryhmissä tai opiskelijajärjestelyissä. Erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden oppimisen edistäminen on koko oppilaitosyhteisön asia, jolloin opiskelijoille voidaan tarjota mahdollisimman esteetön ja saavutettava ammatillinen koulutus ja edellytykset koulutuksen jälkeiseen työllistymiseen.

Ammatillisessa peruskoulutuksessa erityistä tukea tarvitsevalle opiskelijalle on laadittava **henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma (HOJKS)**. Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma on sekä suunnitelma että sopimus koulutuksen järjestäjän ja opiskelijan välillä siitä, miten opiskelijan erityinen tuki ja ohjaus järjestetään ja mitä erityisopetuksen ja opiskelijahuollon palveluita opiskelija saa opiskelunsa tueksi. Henkilökohtainen opetuksen järjestämistä koskeva suunnitelma liitetään osaksi henkilökohtaista opiskelusuunnitelmaa (**HOPS**).

Opiskelija tai tutkinnon suorittaja voi tarvita erityisiä järjestelyjä paitsi jokapäiväisessä opetus- ja oppimistilanteissa myös ammattiosaamisen näytössä tai tutkintotilaisuudessa. Seuraavassa esitellään, miten esteettömyyttä voidaan lisätä näytössä ja tutkintotilaisuudessa:

- Osaamisen arviointi on kannustavaa ja avointa, ja siinä huomioidaan sekä vahvuudet että kehittämisaalueet.
- Varmistetaan ennen tilaisuuden aloittamista, että opiskelija tai tutkinnon suorittaja ymmärtää tilaisuuteen liittyvät käytännöt, ohjeet ja määräykset.
- Osaamisen arvioinnin kohteet ja kriteerit ovat ymmärrettävästi ja selkeästi kuvattuja.
- Hyödynnetään erilaisia tukimateriaaleja, kuten selkokielisiä tekstejä, kuvia, piirustuksia, malleja ja apuvälineitä.
- Tarvittaessa osaamisen arvioinnissa käytetään yksilöllisiä järjestelyjä, kuten lisäaika, rauhallinen tila, apuvälineet, stressin poistaminen ja mahdollisuus täydentää suullisesti.
- Arvioijat tulee perehdyttää etukäteen ottamaan huomioon henkilökohtaisessa opiskelusuunnitelmassa tai henkilökohtaistamista koskevassa suunnitelmassa mainittu opiskelijan tai tutkinnon suorittajan erityinen tuki ja ohjaus.
- Osaamista tulee arvioida niin, etteivät kielitaidon tai muut henkilöön liittyvät erityispiirteet tai opiskelijan tai tutkinnon suorittajan käyttämät apuvälineet, avustajan tai puhevammaisten tulkin käyttö tai muut erityisjärjestelyt vaikuta suoritusta heikentävästi.
- Suoritusten arvioijat tulee tarvittaessa valmentaa siihen, miten erityinen tuki tai kielilliset ja kulttuuriset tekijät mahdollisesti vaikuttavat yksilöiden väliseen viestintään.

Lukiossa tukea voivat tarvita esimerkiksi sellaiset opiskelijat, jotka ovat tilapäisesti jääneet jälkeen opinnoissaan tai joiden opiskelun edellytykset ovat heikentyneet vamman, sairauden tai toimintavajavuuden vuoksi. Lisäksi tuen piiriin kuuluvat opiskelijat, jotka tarvitsevat psyykkistä tai sosiaalista tukea. Opiskelijalla voi olla tuen tarve myös mielenterveyteen, sosiaaliseen sopeutumattomuuteen tai elämäntilanteeseen liittyvien ongelmien vuoksi.

Lukiossa erityisjärjestelyjä voidaan tarvita paitsi jokapäiväisessä opetustoiminnassa myös esimerkiksi ylioppilastutkinnon suoritustilanteessa. Erityisjärjestelyt ylioppilaskokeissa edellyttävät kuitenkin asiantuntijalausuntoja. Esteettömyyttä voidaan edistää ylioppilastutkinnon suoritustilanteessa muun muassa seuraavin keinoin:

- pitkätaukoinen kuullunymmärtämiskokeen äänite
- lisäaika kuullunymmärtämiskokeen lopussa
- lisäaika kirjallisessa kokeessa
- isokirjaimiset tehtävät
- erillinen koetila
- oikeus käyttää tietokonetta erillisessä tilassa.

Keskeistä pedagogisesti esteettömässä oppimisympäristössä on, että jokaiselle opiskelijalle taataan mahdollisuus oppia ja onnistua sekä kokea iloa onnistumisestaan. Esteetön ympäristö ja yksilölliset opintopolut mahdollistavat erilaisten tarpeiden huomioon ottamisen vaihtelevia toimintatapoja hyödyntäen. Esteettömän pedagogisen ajattelun ja koulutuksen saavutettavuuden täytyy koskea kaikkia opiskelijoita. Koulutuksen järjestäjän on huolehdittava siitä, että jokaiselle opiskelijalle tarjotaan kohtuullinen tuki ja ohjaus hänen opintojensa edistymiseksi.

ESTEETTÖMYSSUOSITUKSET AMMATILLISEEN KOULUTUKSEEN JA LUKIOON

Koulutuksen järjestäjän pitää huolehtia siitä, että esteetön oppimisympäristö mahdollistaa kaikkien opiskelijoiden osallisuuden ja oppimisen. Tasa-arvoisuus ja yhdenvertaisuus tarkoittavat myös yksilöllisiä ratkaisuja.

Koulutuksen järjestäjän on varmistettava seuraavien seikkojen toteutuminen:

- Pedagogisesti esteettömässä oppimisympäristössä otetaan joustavasti huomioon kaikkien tutkinnon suorittajien yksilölliset oppimisedellytykset.
- Ammatillisessa koulutuksessa henkilökohtaistaminen, henkilökohtainen opiskelusuunnitelma sekä erityistä tukea tarvitseville opiskelijoille tehtävä HOJKS tukevat opintojen esteettömyyttä ja tutkinnon suorittamista suunnitelman toteuttamisen ja seurannan avulla. Yksilölliset tarpeet otetaan huomioon.
- Opintojen valinnaisuus ja joustavuus mahdollistavat voimavarojen suuntaamisen opiskelijan kannalta mielekkäästi ja hyödyntävät opiskelijan vahvuudet.
- Opiskelijalle luodaan mahdollisuuksia osallistua opintojensa suunnitteluun ja kytkeä opittava aines laajempiin kokonaisuuksiin ja ilmiöihin.
- Koulutuksen siirtymävaiheessa opiskelijan opintojen kannalta merkityksellinen tieto on hyödynnettävissä ja nivelvaiheen yhteistyö sekä yhteistyö huoltajien kanssa toimivat.
- Opiskelijoiden vaikutusmahdollisuuksia parannetaan siten, että heitä kehoitetaan osallistumaan monipuolisesti esimerkiksi tutortoimintaan ja oppilaskuntatyöhön.
- Oppilaitoksen ja muun fyysisen oppimisympäristön tilat, oppimateriaalit, tietotekniikka ja apuvälineet mahdollistavat kaikkien opiskelijoiden osallistumisen ja oppimisen.
- Tuen ja ohjauksen riittävyys sekä opintojen ohjauksen ja erityisopetuksen tukipalvelujen riittävyys varmistetaan.
- Vammaisten henkilöiden tasa-arvoiset koulutusmahdollisuudet ja esteetön opiskelijavalinta turvataan.
- Terveystilaan tai toimintakykyyn liittyvä seikka ei ole esteenä opiskelijaksi ottamiselle mikäli se voidaan kohtuullisin keinoin poistaa.
- Lukio-opintojen aikaisessa opinto-ohjauksessa tulisi samoin kuin peruskouluissakin tiedostaa koulutussiirtymiä vaikeuttavat erityiset tekijät, jotta esimerkiksi vammaisilla opiskelijoilla olisi mahdollisimman tasa-arvoiset mahdollisuudet jatko-opintoihin.

LAIT JA ASETUKSET

Laki ammatillisesta aikuiskoulutuksesta (L 631/1998, muutos 788/2014)

Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta (L 630/1998, muutos 787/2014)

Lukiolaki (L 629/1998)

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista ammatillisessa peruskoulutuksessa (A 4/2013)

Opetus- ja kulttuuriministeriön asetus opiskelijaksi ottamisen perusteista lukiokoulutuksessa (A 856/2006)

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (L 1287/2013)

Valtioneuvoston asetus ammatillisesta aikuiskoulutuksesta (A 812/1998, muutos 800/2014)

Valtioneuvoston asetus ammatillisesta peruskoulutuksesta (A 811/1998, muutos 799/2014)

Yhdenvertaisuuslaki (L 21/2004)

OPETUSHALLITUKSEN MÄÄRÄYKSET JA OHJEET

Ammatillisten perustutkintojen perusteet

Ammatillisten perustutkintojen perusteiden toimeenpano ammatillisena koulutuksena ja näyttötutkintona. Oppaat ja käsikirjat 2012:10. Opetushallitus.

Henkilökohtaistamismääräys

Lukion opetussuunnitelman perusteet

Opiskeluhoolto

SORA – Opiskeluun soveltumattomuuden ratkaisusta ammatillisissa perustutkinnoissa

SORA-opas

KIRJALLISUUTTA

Ehdotus valtioneuvoston strategiaksi koulutuksellisen tasa-arvon edistämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:28

Eskola, S., Metsola, L., Miettinen, K., Piha, L. Rahikkala, M-L, & Ruuskanen U. (toim.) (2008) Kaikille yhteiseen ammatilliseen oppilaitokseen. Invalidiliitto.

Hämäläinen, R., Liias, S., Taarna, V. & Valkama, A. (2008) Erilaisen oppijan käsikirja. Erilaisten oppijoiden liitto ry. Lukineuvola-hanke. Gummerus

Kasurinen, H. & Launikari, M. (2008) Chances – opinto-ohjauksen kehittäminen nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi. Opetushallitus

Murto, P. Naukkarinen, A. & Saloviita, T. (toim.) (2001) Inklusion haaste koululle. Opetushallitus.

Rinkinen, A. & Siippainen M. (toim.)(2012) Ohjauksen polkuja. Oppaat ja käsikirjat 2012:4. Opetushallitus.

Savela, A-M. & Hakulinen, A. (2001) Esteettömyyden toteutuminen tulevaisuudessa: Asiantuntija-argumentointiin perustuva Delfoi-tutkimus. Stakes

VERKKOSIVUSTOJA

Invalidiliiton ylläpitämä verkkosivusto esteettömyydestä, joka palvelee etenkin suunnittelun ja rakentamisen ammattilaisia: www.esteeton.fi

Validia Ammattiopiston, Keskuspuiston ammattiopiston ja Kiipulan ammattiopiston ”Kaikille yhteiseen ammatilliseen oppilaitokseen” -hankkeeseen perustuva verkkosivusto esteettömyydestä: www.esteetonamis.fi

Opetushallituksen ylläpitämä verkkosivusto elinikäisen ja yksilöllisen oppimispolun suunnitteleamiseen ja toteuttamiseen: www.opintopolku.fi

Kehitysvammaliiton ylläpitämä selkeän ja saavutettavan viestinnän verkkosivusto Papunet, josta löytyy tietoa, ohjeita ja materiaalia esteettömän viestinnän tueksi: www.papunet.fi

Kuuloliiton esteettömyyssivut, joista löytyy tietoa ja ratkaisuja esteettömyyden toteuttamiseksi erityisesti kuulovammaisen näkökulmasta: www.kuulokynnys.fi

The background of the page is a vibrant green color. It features several overlapping, curved, semi-transparent shapes in various shades of green, creating a layered, organic effect. The shapes are most prominent in the upper half of the page, where they overlap to create a sense of depth and movement. The lower half of the page is a solid, uniform green.

Verkkajulkaisu
ISBN 978-952-13-5907-1
ISSN 1798-8969